

SABIA DE BRONZ DELA BOIU

Contribuție la studiul primelor săbii cu limbă la mâner din Europa Centrală.

de ION NESTOR.

Preistoria fiind o știință istorică ale cărei documente de bază sunt datele și materialele arheologice, prima temă a cercetării preistorice a unei regiuni sau țări nu poate fi, dacă cercetătorul vrea să fie atent a nu începe cu sfârșitul, decât adunarea și clasificarea cât mai strânsă a însuși materialului documentar cu care el, sau alții după el, va avea de operat în reconstituirea de istorie politică sau culturală. Aceasta înseamnă totodată că Preistoria este în temeliile ei metodice o știință inductivă, ale cărei concluzii nu pot constitui o cunoaștere pozitivă decât în măsura în care ele se desprind în chip necesar din studiul datelor și materialelor arheologice. Dacă o speculație pendulând nemetodic, în încercări pripite de pătrundere a celor mai adânci rosturi ale vieții preistorice, între inducția unor fapte reduse la număr și deducția în virtutea unor concepte împrumutate din alte domenii de cercetare a unor concluzii atrăgătoare dar necontrolabile, poate fi o ocupație puțin laborioasă. Adevărata Preistorie trebuie să înceapă cu organizarea și cunoașterea amănunțită a materialului ei documentar de bază. Acest fel de a vedea este definitiv stabilit și recunoscut în toate țările în care Preistoria este socotită drept parte integrantă a istoriei naționale și universale. V. G. Childe, profesorul de Preistorie dela Universitatea din Edinburgh (Anglia) și un arheolog al cărui renume mondial se datorește în egală măsură studiilor sale de amănunt și cuprinzătoarelor sinteze pe care le-a încercat, stabilește în chip hotărât prima propoziție metodică a Preistoriei astfel¹⁾: „Primul pas pe calea transformării arheologiei într-o știință a fost să se stabilească o clasificare sistematică și relevantă pentru materialele ei“. Și apoi mai departe, având în vedere numai latura de chronologie: „Arheologia nu poate să adauge ceva la Istorie sau să devină Preistorie câtă vreme materialul ei nu este aranjat în ordinea istorică și în succesiunea temporală justă“. Iar E. Sprockhoff, autorul unei serii de

¹⁾ Changing methods and aims in Prehistory, adresă prezidențială tipărită în „Proceedings of the Prehistoric Society“ pe 1935.

solide și apreciate monografii asupra unor grupe importante de materiale preistorice și profesor de Preistorie la Universitatea germană din Marburg/L., amintește²⁾ formula concisă a lui *Til. Mommsen*, a cărei topică subliniază atât de latin gândul marelui istoric al lumii antice: „Este temelia științei istorice de a se pune în ordine arhivele trecutului“. Cât de necesar se aplică acest lucru și la Preistorie, ca la orice știință istorică, este evident.

Se cuvine așadar să începem și noi în cercetarea Preistoriei Țării noastre cu începutul, și nu cu sfârșitul, și să ne străduim în primul rând să ordonăm materialul documentar, să căutăm a-l înmulți în chip avizat acolo unde lipsește sau este insuficient, să ne dăm exact seama de natura și caracteristicile lui, de poziția lui cronologică și de primele concluzii de fapt pe care o astfel de tratare le impune.

Dacă în ceace privește epoca neolitică a Transilvaniei suntem în măsură a ne face cât de cât, nu fără unele lacune totuși, o părere generală asupra aspectelor de civilizație documentate aici³⁾, asupra succesiunii lor în timp și a legăturilor lor de stil cu ținuturile învecinate, nu tot așa stă situația cu privire la epoca de bronz timpurie și mijlocie. Cauzele acestei stări sunt de mai multe ordine. Drept o cauză de ordin extern putem considera interesul acordat până de curând de către specialiști mai mult neoliticului de cât bronzului acestei provincii; urmarea acestei împrejurări a fost pe de o parte o mai puțin adâncită studiere a documentelor din epoca de bronz existente în colecțiuni, pe de altă parte o mai puțin activă adunare a lor prin săpături și altfel. Dar este pentru stadiul înapoiat al studiului primelor despărțiri ale epocii de bronz din Transilvania și o cauză mai adâncă. Epoca de bronz fiind, mai ales datorită rolului de seamă pe care îl joacă acum unele materii prime relativ rare (în primul rând arama, cositorul și antimonul), vremea unor intense relațiuni comerciale, studiul cât de sumar al vieții din această vreme nu se mai poate face numai pe baza cercetării așezărilor, cum se întâmplă de obicei pentru neolitic, ci este nevoie de o atentă considerare și a resturilor păstrate în morminte, în depozite și în ateliere. Nu mai vorbim de nevoia studierii eventualelor zăcăminte de materii prime și a posibilei lor exploatare preistorice. Ori în momentul de față ne aflăm, în ceace privește epoca de

²⁾ Die germanischen Vollgriffschwerter der jüngeren Bronzezeit (Röm.—Germ. Forschungen 9), 1934. p. 3.

³⁾ Vezi informația cu privire la neolitic la *H. Schroller*, Die Stein — und Kupferzeit Siebenbürgens (Vorgeschichtliche Forschungen 8), 1933, și la *I. Nestor*, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien (22 Bericht d. röm.-germ. — Kommission 1932), 1933, p. 31 sqq. Această din urmă lucrare va fi citată de acum înainte aici prescurtat fără numele autorului, ca „Stand“.

bronz timpurie și mijlocie din Transilvania, în situația de a nu avea cercetate decât câteva așezări situate mai ales în vestul provinciei și a dispune în rest de câteva descoperiri funerare izolate și întâmplătoare și de câteva depozite sau obiecte izolate de metal.

Până la completarea prin săpături și printr'o atentă adunare a materialului găsit întâmplător a documentării cerute de un studiu mai adânc al epocii de bronz în Transilvania, sunt necesare unele lucrări preliminare. În primul rând este nevoie de a se pune la îndemâna cercetătorilor viitori o sumarizare a materialului existent și o sintetizare critică a rezultatelor obținute până în prezent prin studiile, câte există, făcute asupra sau pe baza acestui material. Numai în acest fel un cercetător, scutit de munca unei informații migăloase și răpitoare de timp, își va putea îndrepta preocupările și munca spre o împlinire și adâncire a celor deja cunoscute. Această muncă a trecerii critice în revistă a materialului deja existent și a discuțiunilor la care el a dat naștere a încercat-o autorul rândurilor de față pe scurt și în cadru mai larg într'o lucrare anterioară⁴⁾.

În mod special și amănunțit ea a fost reluată de Dr. D. O. Popescu, al cărui studiu privind epoca de bronz în Transilvania va vedea, sperăm, în curând lumina tiparului.

Este necesară în al doilea rând o cât mai limpede și ascutită formulare a problemelor pe care epoca de bronz a Transilvaniei le pune și în legătură cu ținuturile învecinate, în primul rând cu Europa centrală, mai bine cunoscută și de mai mare importanță istorică în dezvoltarea civilizației europene. Transilvania face parte dintr'un centru important al civilizației bronzului european, centru a cărui influență se socotește, chiar cu o oarecare înclinare spre exagerare în ultimul timp, a fi fost una din cele mai puternice și hotărâtoare. Este vorba de acel centru numit fără îndreptățire al „bronzului ungar“.

În legătură cu datele metodice și de organizare a muncii științifice însemnate mai sus am arătat, într'un studiu asupra topoarelor de luptă ornamentate din bronzul mijlociu transilvan care se va tipări în alt loc⁵⁾, cum se comportă ca tipuri, ca timp și ca răspândire una din armele autohtone ale bronzului transilvan. În cele ce urmează vom încerca, pornind dela o sabie de bronz găsită în Hunedoara, să cercetăm unele efecte ale influenței Europei centrale și sudice asupra bronzului transilvan.

⁴⁾ Stand, p. 79 sqq.

⁵⁾ Die verzierten Streiflächte mit Nackenscheibe aus West-Rumänien, in „Festschrift für G. v. Merhart“, Frankfurt/M. 1937.

În Muzeul Județului Hunedoara din Deva se află păstrată o sabie de bronz, inventariată sub No. 3414 și găsită, în condiții care nu ni s'au transmis, în comuna Boiu din Jud. Hunedoara. Fostul director al Muzeului, I. Mal-lász, ne dăduse pe vremuri, când am văzut pentru prima dată sabia (în anul

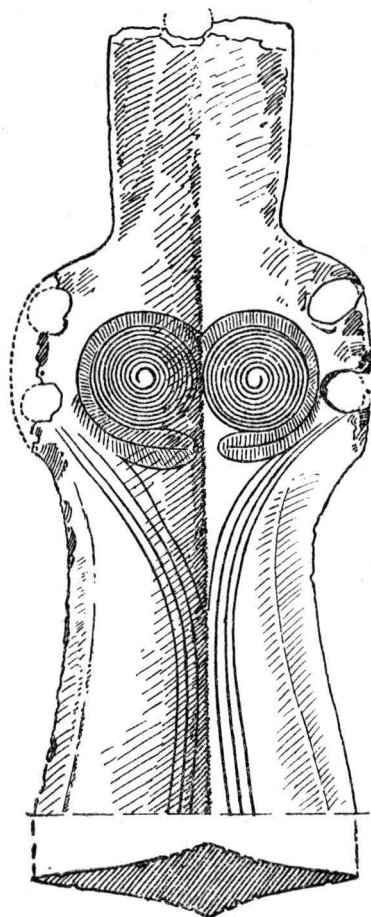

Fig. nr. 1 a. Boiu.

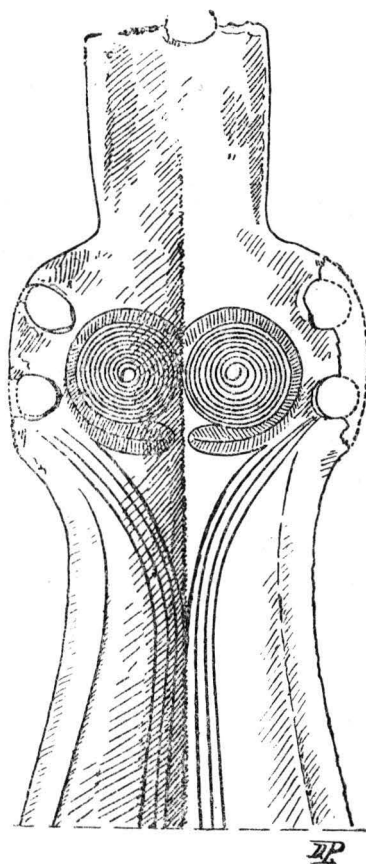

Fig. nr. 1 b. Boiu.

1929), informația că ea ar proveni chiar din Deva, de pe Dealul Decebal. Cu această indicație de proveniență am citat sabia în lucrarea noastră mai veche amintită, la nota 4, mai sus. Rugând pe noul director al Muzeului, D-l Oct. Floca, care a supus întreg materialul aflat în Muzeu la o revizuire sistematică, să cerceteze mai de aproape datele privind proveniența acestei săbii,

D-sa a stabilit următoarele fapte: în vechiul inventar al Muzeului stă notat că sabia s'a găsit în localitatea „Boj-Bun“; mai târziu Mallász a interpolat la acest post localitatea „Felső-Boj“. Pe de altă parte, pe lama săbiei, pe care D-l Floca a avut bunăvoința să ne-o pună la dispoziție pentru studiu, este scris cu creion albastru „Boj-Bun“. În Jud. Hunedoara sunt două localități cu numele de *Boj* pe ungurește și de *Boiu* pe românește: una la vest-nord-vest de Deva, având două cătune, Boiul-de-sus și Boiul-de-jos (pe hărțile vechi Felső-Boj și Alsó-Boj), alta la est-nord-est de Deva, numită pe hărțile vechi „Boj-Bun“. Pe câtă vreme așadar indicația primă din inventar se referă la acest din urmă Boiu („Boj-Bun“), cea adăugată mai pe urmă de Mallász ne trimite la celălalt Boiu, anume la Boiul-de-sus. Și la „Boj-Bun“ și la Boiul-de-sus sunt cunoscute încă de mult stațiuni preistorice^o). O notiță păstrată în volumul prim al monografiei Jud. Hunedoara⁷) lămurește chestiunea provenienței săbiei noastre. Acolo se spune că la „Boj-Bun“, pe dealul numit „Măgulicea“ (nu „Măguricea“ cum transcrie Marțian), s'a găsit printre alte lucruri și o *sabie de bronz*. Altă sabie de bronz decât a noastră nu este cunoscută ca provenind dela Boiu; în potrivire deci cu prima notare din inventar și cu inscripția de pe sabie, această piesă s'a găsit pe dealul numit „Măgulicea“ din comuna Boiu („Boj-Bun“). Acest Boiu este așezat nu departe de Geoagiu-de-sus și la ca. 8 km. spre nord-nord-est de cunoscuta stațiune preistorică din malul Mureșului dela Turdaș.

Necunoscând nimic cu privire la împrejurările în care sabia a ieșit la iveală, suntem siliți să o tratăm ca pe o descoperire izolată și întâmplătoare.

Sabia dela Boiu, Fig. 1 și Pl. 1/1, ni s'a păstrat relativ bine; o parte din lamă, înspre vârf, este ruptă; nu putem să ne facem o idee exactă despre lungimea porțiunii care lipsește deoarece partea aceasta a lamei, îngustă și groasă, este conturată de linii aproape paralele, care se apropie deabia simțit una de alta; ni se pare totuși că partea care lipsește nu va fi fost mai lungă de 10 cm., dar nici mai scurtă de 6 cm. Lama s'a rupt la locul unei îndoituri vechi, ale cărei urme se văd în ușoara curbare înainte (resp. înapoi) a capătului fragmentului actual. Era și de neînălăturat ca aceste lame înguste și lungi să nu se îndoiaie la loviturile mai puternice. La capătul de sus, la mâner, partea care lipsește, fiind ruptă tot din vechi în dreptul găurii care străbătea limba mânerului, este mai ușor de calculat ținând seama de împrejurarea că perforația izolată din limba acestor săbii era așezată cam la mijlo-

^o) Cf. *I Marțian*, Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița 1920, sub verbls.

⁷) Hunyadvármegye Története. Kiadja a vármegye közönsége, I, Budapesta 1902, p. 13.

cul limbii; lipsește așadar aici un fragment lung cam de 3 cm. Găurile de nit din placa lărgită a mânerului sunt rupte și ele din vechi, într-o parte mai mult, în cealaltă mai puțin.

Bronzul are o culoare galben-deschisă, ceace indică de obicei un procent ridicat de cositor; o analiză cantitativă a acestui bronz nu s'a făcut încă. Astăzi el este acoperit cu un strat gros de „patină“, carbonat de cupru, de culoare verde deschisă cu luciu mat. Din cauza condițiilor de zacere în pământ patina are pe alocuri, pe una din fețele săbiei, o culoare ceva mai închisă. Pe această parte observăm și urme de pământ galben-castaniu. La mâner limba și marginile plăcii lărgite sunt pătate pe locurile unde au stat plăselele (de os sau lemn) cu negru. După aceste urme se vede că plăselele au stat pe placa lărgită în așa fel, încât atingeau și eventual acopereau chiar în parte decorul, lucru care pe una din laturi este indicat și de faptul că găurile pentru niturile care fixau plăsele ating aproape decorul.

Din punct de vedere al formei sabia a fost în partea de jos o lamă groasă și îngustă, de secțiune rombică. Lățimea ei minimă este acum la ruptură de 5,5 mm. Lama merge lățindu-se și îngroșându-se ușor în sus. La o distanță convenabilă de vârf ea se lățește brusc de amândouă părțile ale crestei ei mediane: este punctul de maximă lățime a lamei propriu-zise: 4,7 cm. Creasta ajunge aici grosimea ei maximă de 1 cm. și apare mai reliefată din cauza subțierii concave a lamei de ambele părți ale ei: lama capătă aici astfel o secțiune în formă de romb cu laturile concave (vezi Fig. 1). Partea lătită a lamei este nesimetrică: o jumătate (de o parte a crestei) este mai lată, cealaltă mai îngustă; este evident o greșeală de modelaj a fabricantului. După o ușoară sugrumare lama se lărgeste din nou pentru a forma placa mânerului, care se continuă apoi cu limba mânerului, mult îngustată. Placa mânerului, stricată la găuri acum, a avut, reconstituită, o lărgime maximă de 4,7 cm. Este posibil însă ca la început placa să fi fost mai largă și să fi fost îngustată în urma ruperii primelor găuri de nit. Găurile de nit actuale ar fi în acest caz secundare. Toată regiunea mânerului, cu placă cu tot, este subțiată; creasta lamei se continuă însă, atenuată, până pe limba mânerului. Mărginile plăcii de înmănușare sunt subțiri, chiar tăioase, și nu au ramă, nu au adică mărginile ridicate pe amândouă părțile, cum vom vedea că se întâmplă la multe alte săbii cu limbă de mâner. Limba mânerului este îngroșată prin raport la placa mânerului și are de amândouă părțile mărgini foarte ușor ridicate și puțin neregulate (ramă), produse prin ciocănire. Lățimea ei este la bază de 2,3 cm., la capătul rupt de 2,45 cm.; limba se lărgea deci ușor în sus. Lungimea porțiunii păstrate din ea este de 2,9 cm.

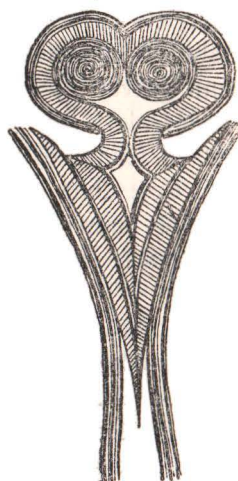
Lungimea actuală a întregii săbii este de 42,6 cm.; socotind și părțile lipsă, sabia va fi avut o lungime maximă de $42,6+10+3$ cm., deci ca. 55,6 cm.

Decorul este gravat și constă (vezi Fig. 1) din câte două spirale simple alăturate și înfășurate strâns; pe una din fețe spiralele sunt legate cu o linie adăugată în urmă, așa ca să se nască o spirală dublă (în S). Spiralele sunt înrămate de hașuri foarte fine și de o linie, în așa fel însă, încât hașurile sunt cuprinse prin ficțiune într-o bandă delimitată spre interior în parte de însăși linia exterioară a spiralilor și ale cărei capete sunt întoarse jos înapoi, adunându-se apoi într'un triunghi care închide decorul. Spiralele sunt strânse și au câte 10 învârtituri fiecare; ele au fost trase probabil cu compasul cu sfoară. De amândouă părțile ale crestei mediane a lamei sunt gravate, pornind paralel cu laturile triunghiului ce închide decorul plăcii mânerului, câte trei linii care subliniază de departe conturul șerpuit al lamei. În felul acesta se naște un ornament în formă de „leduncă” sau „lanțetă”. Cele două tăişuri însfârșit sunt însoțite de sus până jos de câte o linie lată și puțin adâncă, gravată la o distanță de tăişuri variind între 3 și 5 mm. Tăişurile sunt ascuțite de amândouă părțile.

Sabia a fost turnată, ca de obicei după un model de ceară făcut într'un tipar de piatră sau lut, sau modelat cu mâna liberă. Pe modelul de ceară s'a gravat decorul, după aceia modelul s'a îmbrăcat într'un strat subțire de lut fin; când acesta s'a uscat, fața lui interioară luând exact forma modelului de ceară, totul s'a îmbrăcat într'un strat mai gros de lut și apoi s'a ars. La ardere ceara topindu-se a curs afară din formă printr'un orificiu lăsat anume; în felul acesta s'a obținut o formă de lut ars, înlăuntrul căreia zăcea nu numai forma, dar și decorul săbiei. Turnându-se bronz în această formă, lăsându-se să se răcească și spărgându-se învelișul de lut s'a obținut în bronz o sabie identică ca formă și ca decor cu modelul de ceară dela care se pornise. Acest procedeu de turnare, foarte des folosit în Europa preistorică, se numește „à cire perdue”, deoarece se îndepărtează prin arderea formei modelul de ceară pe care s'a modelat forma de lut. Ar trebui să se numească cu mai multă îndreptățire „cu forma pierdută”, deoarece forma se sparge la urmă și se pierde cu adevărat, după ce a servit o singură dată.

Dacă privim sabia dela Boiu din punctul de vedere al rolului ei de armă ofensivă, trebuie din capul locului să deosebim cele trei părți principale ale ei, anume: a) lama îngustă și groasă în partea inferioară, mergând dela vârf până la punctul unde ea se lățește; b) partea lărgită a lamei, cu gătuirea de deasupra ei și însfârșit, c) mânerul compus din placă și limbă. Raportul ca lungime între aceste trei părți este aproximativ următorul: $a=1$, $b=1/3$,

$c=1/3$, ceace înseamnă că partea umflată a lamei și mânerul reprezintă împreună numai două treimi din lungimea părții inferioare a lamei. Din punct de vedere al greutății însă, situația se schimbă prin faptul că partea *b* fiind lăjită și îngroșată la creasta mediană, ea contrabalansează în bună parte masa părții *a*, pe câtă vreme mânerul, subțiat foarte mult la placă și în oarecare măsură și la limbă, rămâne partea cea mai ușoară a întregii săbii. Avem așadar de a face cu o lamă a cărei masă nu se concentrează spre

partea inferioară a lamei. Toate aceste amănunte caracterizează sabia noastră ca pe o sabie *de împuns*, și nu *de tăiat*. Deosebirea între aceste două varietăți principale de săbii se exprimă în terminologia străină prin termenii: săbii pentru lovituri *d'estoc* resp. *de taille* în franceză, „Stichschwert“ resp. „Hiebschwert“ în germană, „thrusting sword“ resp. „Slashing sword“ în engleză^{*)}.

Majoritatea săbiilor de tăiat se pot folosi, și s'au folosit, și pentru lovituri *d'estoc*; nimic nu împiedică acest fel de folosire a unei săbii de tăiat. În schimb săbiile de împuns, ca cea dela Boiu, nu se pot folosi pentru lovituri *de taille*, decât cu mare greutate și cu pericol pentru lamă, chiar dacă mânerul are o mare stabilitate. Că s'au folosit totuși și aceste arme pentru

lovituri *de taille* este dela sine înțeles: în luptă, chiar în cazul când războinicul purta și sabie și pumnal, sau mai multe săbii, nu prea era timp de ales. Lucrul mai este de altfel indicat și de starea în care s'au păstrat mânerele acestor săbii. În adevăr, la sabia dela Boiu, ca și, după cum vom vedea, la exemplarele înrudite cu ea, partea slabă a fost mânerul. Subțirimea marginilor plăcii, ca și îngustimea limbii mânerului au avut drept efect o deteriorare în primul rând a acestei părți a armei. Datorită mai ales mănuirii în sensul loviturilor *de taille*, dar și în urma diferitelor smuciri ale săbiei (de ex. la tragerea afară din rană etc.), niturile care prindeau prăselele de placă au rupt găurile respective, pe câtă vreme limba s'a rupt și ea la locul de cea mai slabă rezistență a ei, la gaură. Majoritatea săbiilor de acest fel, care nu ni s'au păstrat cumva în vreun mormânt sau în stare neîntrebuințată, prezintă aceleași deteriorări: ruperea găurilor de nit din placa mânerului și a

^{*)} A se citi detalii cu privire la săbiile de împuns și de tăiat la J. L. Myres, *Who were the Greeks?*, Berkeley (California) 1930, p. 426 sqq., mai ales p. 429.

limbii mânerului, de obicei în dreptul găurii care o străpungea. În afară de aceasta, întâlnim la exemplarele cu partea inferioară a lamei îngustă, în formă de drug, ca la sabia dela Boiu, și ruperea acestei părți, în urma îndoirii ei la vreo lovitură mai puternică. Turnătorii acestor săbii au încercat în unele cazuri să corecteze aceste defecte lățind uneori limba mânerului, sau prevăzând altelei întreg mânerul cu mărgini ridicate (ramă) pe amândouă părțile, pentru a-l face mai rezistent.

Ca sabie de împuns sabia dela Boiu reprezintă doar o desvoltare a pumnalului, o lungire a lui, pentru a-i da o mai mare eficacitate în luptă. Nu este greu să ne închipuim ce arme formidabile erau aceste săbii: forma lor, ca și distribuția greutateii în lamă, le da o astfel de putere de pătrundere, încât la loviturile bine aduse sabia străpungea desigur corpul adversarului și lărga, prin partea brusc lățită a lamei, în chip oribil rana. Nu mai puțin aceste lame erau nepractice din două motive: unul este acela al slăbiciunii mânerului lor, discutat mai sus; al doilea privește lungimea optimă a armei. Fiind folosite în fond ca pumnalele, ca niște pumnale prelungite, ele au încercat o aplicare a luptei cu pumnalul la o distanță mai mare prin lungirea lamei, nu par însă a fi găsit formula lungimii optime, deoarece vom vedea că lungimea lor variază dela cea a pumnalului propriu-zis până la cea de *rapier*, acest din urmă fapt însemnând o perfecționare rar realizată, dar totodată și o simțitoare modificare a înțelesului tactic primitiv al armei. Din cauzele acestea săbiile de tip Boiu au fost, după cum vom vedea, de relativ rară folosire și curând înlocuite de tipuri de săbii mai practice.

O cercetare mai amănunțită asupra originii ca tip a săbiei dela Boiu, asupra vremii exacte în care a fost fabricată și folosită și asupra semnificației prezenței ei în Transilvania nu se poate face decât luând în mai de aproape cercetare întreaga familie a tipurilor înrudite din Europa bronzului mijlociu, care este după cum vom vedea, vremea căreia aparține sabia noastră. Pentru aceasta este nevoie să definim cât mai neechivoc trăsăturile caracteristice ale tipului acesta de sabie.

Va trebui așadar să ținem seama de forma și structura lamei, — cu creastă puternică mediană și cu lărgirea bruscă din partea ei superioară, — de forma mânerului, — cu limbă și cu placă având umerii proeminenți și rotunjiți, — de locul unde este aplicat ornamentul, — pe placa mânerului și pe partea superioară a lamei, — și de forma exactă a decorului, — motiv ca cel dela Boiu sau de alt tip pe placă și „lanțetă“ pe lamă. Pornind dela tipul săbiei dela Boiu, vom încerca să urcăm până la origina lui, să refacem adică în sens invers drumul pe care l-a parcurs evoluția acestui tip.

Înainte de a porni la această cercetare sunt câteva observaţiuni preliminare, privind chestiuni de metodă, de făcut. Noi operăm cu materialul existent în momentul de faţă, aşa cum el a fost găsit, într'un loc mai numeros, în altul mai rar sau de loc. Un prim izvor de greşeli vine din eventualitatea

unei neegale cercetări sau productivităţi a diferitelor regiuni considerate. O regiune mai bine şi intens cercetată sau numai supravegheată dă mai mult material, decât una în care cercetarea sau supravegherea arheologică a fost mai redusă. Din fericire regiunile care ne interesează aici au fost cercetate aproximativ în chip egal. Pe de altă parte trebuie să ţinem seama de eventualele lacune de documentare datorite hazardului: în cutare regiune, cutare tip se poate să nu fie documentat până acum în urma unui simplu joc al întâmplării. Această rezervă are drept corectiv consideraţia că în fond acelaş hazard a operat peste tot. De fapt însă, numai analiza exactă a situaţiei documentării noastre pentru fiecare regiune în parte ne permite să eliminăm rezerva impusă de jocul posibil al întâmplării. O altă restricţie este impusă de posibilitatea descoperirii viitoare, în limitele aceleiaşi frecvenţe pe regiuni, de noi materiale, care să influenţeze concluziile pe care încercăm acum să le stabilim pe baza materialului deja existent. De aceea, ca în orice cercetare arheologică actuală, tot ce se va strabili aici va trebui luat, atâta vreme cât

Fig. nr. 3 Samşud.

nu va fi vorba de fapte pure, ca ipoteză sau ca adevăr valabil atât timp cât nu este infirmat de nimic.

O altă categorie de restricţii îşi trage origina din contingente privind organizarea şi stadiul actual al cercetărilor preistorice în Europa. Săbiile noas-

tre fiind răspândite prin nenumărate Muzee străine, fiind apoi uneori nepublicate sau publicate în chip insuficient, este natural că autorului celor de față i-au putut scăpa nu numai unele amănunte privind exemplarele cunoscute lui, dar inedite sau insuficient publicate, dar chiar exemplare despre existența cărora el nu a aflat. Acest lucru se întâmplă la orice încercare sintetică preistorică și se va întâmpla mereu câtă vreme nu va exista un *Corpus* al monumentelor preistorice europene. Ne-am silit totuși să cunoaștem, din Muzee și din literatură, de multe ori cu binevoitorul concurs al colegilor străini pe care îi vom pomeni mai jos oridecâteori ne vom folosi de ajutorul lor, toate exemplarele de săbii ce pot fi puse în legătură cu sabia dela Boiu.

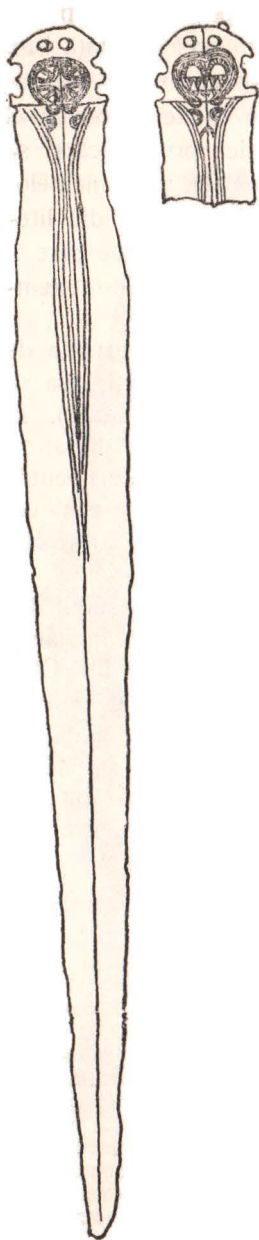
Sarcina ne-a fost ușurată în mare măsură prin faptul că acest tip de săbii a atras atenția, mai dinainte, și altor cercetători bine informați, așa că și în ce privește strângerea materialului puțința de a greși este redusă⁹⁾. În studiul de față sunt avute în vedere toate exemplarele pomenite în literatura citată în notă și se completează cu unele noi. Se încearcă apoi aici pentru prima dată un studiu de amănunt asupra acestei grupe de săbii, care a fost tratată până acum doar în treacăt și ca o grupă omogenă, și se concretizează într-o hartă rezultatele analizei stilistico-tipologice.

În Transilvania sabia dela Boiu are o singură paralelă: la Samșudul-de-Câmpie (Mezősámsond), în jud. Mureș, s'a găsit, tot izolat, și întâmplător, un pumnal nu prea bine păstrat, care se află acum în Muzeul din Cluj. Dl Roska Marton a publicat nu de mult un desen al acestui pumnal, pe care l-am reprodus apoi și noi¹⁰⁾. Examinând mai târziu încă odată originalul, am observat însă că desenul publicat de Dl Roska, nu redă exact decorul plăcii mânerului. Republicăm deci aici în Fig. 3 și Pl. 1/2 pumnalul, după fotografiile puse la dispoziție de către Institutul de Studii clasice din Cluj prin bunăvoința D-lui C. Daicovici.

Pumnalul dela Samșud este inventariat sub Nr. I. 4147 și are acum o lungime de 30,5 cm.; mult nu lipsește din mânerul rupt în dreptul unei găuri

⁹⁾ Grupa aceasta de lame a fost studiată mai pe larg întâi de *P. Reinecke* în articolul „Zur Geschichte der Griffzungenschwerter“ din „Germania“ 15, 1931, p. 217 sqq., care a citat aproape toate exemplarele cunoscute atunci; date sumare, cu unele completări, a consemnat apoi *V. G. Ghlde* în „The Danube in Prehistory“, Oxford 1929, p. 399; în *Stand*, p. 94 cu Fig. 20, am publicat după *Roska Marton*, exemplarul dela Samșudul-de-Câmpie și am pomenit pe cel dela Boiu cu indicația greșită de proveniență „Muntele Decebal, Deva“; cu acel prilej am completat listele lui *Reinecke* și *Childe* cu exemplarul dela O-Szőny, care le scăpase amândorora. Săbiile de acest tip din Austria au fost ulterior consemnate complet de *K. Willvonseder* în „Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit“ 12, 1936, p. 187 sq. și în „Die mittlere Bronzezeit in Österreich“; în momentul când scriam rândurile de față nu avem la îndemână această din urmă lucrare, care se află în curs de tipărire; D-l *Willvonseder* ne-a comunicat însă informații asupra exemplarelor austriace tratate acolo.

¹⁰⁾ *Roska M.* Die Vorgeschichte des Szeklerlandes, în *A székely nemzeti muzeum 50 éves jubilaris emlékkönyv*, Cluj 1929, Fig. 40; *Stand*, I. c.

de nit. Decorul de pe placa mânerului este ca motiv identic cu cel al săbiei dela Boiu; ca execuție se pot observa unele deosebiri; o comparație a Fig. 3 cu Fig. 1, face inutilă orice descriere mai amănunțită a acestor deosebiri. Mai importante sunt deosebirile de formă între cele două săbii. Partea inferioară a lamei dela Samșud nu mai este atât de lungă și îngustă ca cea a săbiei dela Boiu. Din cauza aceasta, nici lărgirea din partea superioară nu mai apare atât de marcată la lama dela Samșud. În general aceasta din urmă are un contur mai greoiu ca cea dela Boiu. În ceea ce privește mânerul pumnalului dela Samșud, ale cărui margini sunt foarte stricate și ciocănite, chiar îndoite în parte, suntem obligați să luăm forma actuală a lui drept întâmplătoare și datorită tocmai acestor modificări. Dacă încercăm să întregim mânerul, căpătăm o formă care dacă nu va fi avut limba lărgindu-se ca la Boiu, a avut în orice caz umerii plăcii rotunjiți și proeminenți. Faptul că încă două fragmente de săbii din această grupă, unul din „Ungaria” și altul dela Wildon în Steiermark, pe care le vom pomeni mai jos, au mânerurile astăzi de aceeași formă ca cel al pumnalului dela Samșud, nu credem că trebuie să ne abată dela părerea exprimată mai sus. Amândouă sunt cunoscute numai în desene și un examen atent al originalelor va descoperi ușor urmele modificărilor secundare care au dus la forma actuală. Este de observat că în toate trei cazurile găurile de nit din placa mânerului sunt rupte până la marginea lor interioară. Pe de altă parte, găurile actuale pot fi foarte bine secundare. Un alt argument foarte puternic în sprijinul soluției adoptate aici este și faptul că toate celelalte mânere cu limbă dela săbiile înrudite au forma celui dela Boiu, iar forma pe care o găsim astăzi la mânerurile stricate și șlefuite ale lamelor dela Samșud, „Ungaria” și Wildon

Fig. nr. 4. „Ungaria”. După Hampel.

este cu totul neobișnuită și neexplicabilă altfel decât tocmai ca o modificare secundară a unui mâner de tip Boiu.

Forma actuală a lamei pumnalului dela Samșud s'ar putea explica desigur ca fiind produsă prin șlefuirea și scurtarea unei lame de tip Boiu, admițând adică la origina pumnalului de azi o sabie. Faptul însă că se cunosc o serie întreagă de pumnale cu lama de aceeași formă ca cea a pumnalului nostru (vezi mai jos) ne face să nu socotim exclusă puțința ca forma actuală a lamei dela Samșud să reprezinte cu adevărat forma de început a ei.

Despre o altă sabie de tip Boiu din țara noastră, sau din imediata apropiere a graniței țării noastre, nu avem decât informațiuni necomplete. Sabia este inedită și se află la Muzeul din Viena, în depozit. Muzeul fiind în momentul când scriem în curs de mutare și materialele din depozite împachetate în lăzi, nu am putut căpăta nici fotografia, nici date mai precise asupra acestei săbii. Tot ce știm despre ea se rezumă la faptul că ea este de acelaș tip ca cea dela Boiu, că are acelaș decor ca pumnalul dela Samșud și că s'a găsit pe undeva în regiunea *Porților de Fier*. Aceste informațiuni ne-au fost comunicate de către Dl Dr. K. Willvonseder dela Viena, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru colegialitatea cu care nu numai în acest caz ne-a ajutat. Cât știm despre sabia dela Porțile de Fier este de ajuns pentru a ne permite să însemnăm pe hartă încă un loc de găsimă al unei săbii de tip Boiu.

În afară de granițele țării noastre săbii de exact acelaș tip ca cea dela Boiu, adică având exact aceeași formă și exact acelaș motiv ca decor pe placa mânerului, se găsesc în primul rând în Ungaria și sunt păstrate la Muzeul Național din Bupapesta. În legătură însă cu aceste piese ne izbim, ca și în multe alte cazuri privind materialele preistorice provenind din fosta Ungarie și aflătoare la Muzeul din Budapesta, de neajunsul că de multe ori nu se cunoaște locul exact de găsimă al pieselor. Avem astfel și la grupa de monumente analizată aici o serie de exemplare despre care se știe doar că au fost găsite în „Ungaria“ și al căror loc de găsimă nu se poate trece pe hartă. În cazul de față lucrul este cu atât mai supărător, cu cât avem de aface cu un tip rar. Vom nota deci întâi acele piese, despre care se știe unde s'au găsit și apoi vom pomeni și pe cele care îngroașă doar numărul, fără a ne ajuta cu nimic în analiza răspândirii geografice a tipului.

Dela Császártöltés în comitatul Pest provine, ca descoperire întâmplătoare și izolată o sabie aproape întreagă, — îi lipsește doar extremitatea de sus a limbii mânerului, — care este în toate amănuntele esențiale o replică exactă a săbiei dela Boiu. Ea are exact aceeași formă și exact acelaș motiv pe placa mânerului ca sabia dela Boiu, Placa mânerului are tot câte două

găuri de nit de fiecare parte, limba mânerului tot una singură. Singurele deosebiri sunt că la sabia ungurească limba mânerului este dreaptă și are, ca și placa mânerului, margini ridicate (ramă) destul de pronunțate. Fabricantul a avut așadar aici grijă să întărească mânerul și succesul este dovedit prin faptul că mânerul nu s'a rupt. Lungimea actuală a săbiei dela Császártöltés este de 35,5 cm. Lungimea originală a fost de cel mult 40 cm. Este deci simțitor mai scurtă ca sabia dela Boiu, dar mai lungă decât pumnul dela Samșud¹¹⁾.

Un al doilea exemplar din Ungaria s'a găsit în Dunăre la Buda (Budapesta¹²⁾). (Pl. 2/2.) Și acesta are exact forma și decorul săbiei dela Boiu. Limba mânerului este ruptă în mare parte, dar s'a păstrat destul din ea ca să vedem că se lărgea în sus ca la Boiu. Placa mânerului are câte trei găuri de nit de fiecare parte. Trebuie să ne grăbim însă de a observa că numărul găurilor de nit dela mânerurile acestor săbii, ca și ale altora similare, nu are nici o importanță nici tipologică, nici chronologică. Se pot observa anumite obiceiuri în această privință într'un anumit grup de săbii, dar ele nu sunt constante și nu au caracterul de regulă.

Sabia dela Buda este lungă de ca. 57 cm., putem admite că partea care lipsește din limba mânerului a avut cam 5 cm. lungime; lungimea totală originală a săbiei a fost deci de aproximativ 62 cm.

Despre un alt exemplar de sabie de tip Boiu (?) găsit în Dunăre lângă Budapesta nu știm nimic precis. El este numai pomenit în treacăt într'o publicație recentă¹³⁾. Necunoscându-i forma exactă și decorul, nu o putem cuprinde în cadrul cercetării noastre.

Ultimul exemplar de sabie de tip Boiu din Ungaria al cărui loc de găsim este cunoscut este reprezentat printr'un fragment destul de rău conservat și el găsit la Ó-Szöny, pe Dunăre, în com. Komarom (Pl. 2/4). S'a petrecut cu el o încurcătură, pe care o lămurim aici. Fragmentul a fost publicat pentru prima oară într'un desen de către J. Hampel în cuprinsul unei dări de seamă asupra achizițiilor Muzeului Național din Budapesta dintr'un anumit răstimp din anul 1894¹⁴⁾. În acest loc nu se dau dimensiunile fragmentului, dar se spune limpede că el provine probabil dela Ó-Szöny.

¹¹⁾ De curând sabia dela Császártöltés a fost reproducă în fotografie de F. Tompa în „25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936“ (24/25. Bericht d. röm.-germ. Komm. 1934/1935, Frankfurt/M. 1937), Pl. 31/21.

¹²⁾ J. Hampel, A bronzkor emlékei magyarhonban, Pl. 180/11a; acest album, apărut în trei volume între 1886 și 1896 la Budapesta, va fi citat aici de acum înainte prescurtat ca Hampel, urmat de No. planșei și al figurei.

¹³⁾ Tompa, op. cit., p. 89; lungime 70 cm.

¹⁴⁾ Archaeologiai Értesítő, 14, 1894, p. 372 sq. cu fig. 1. la p. 373.

Cu doi ani mai târziu, același Hampel publică volumul 3 al operei sale despre epoca de bronz din Ungaria¹⁵⁾ și acolo la pag. 81, fig. 20 este reprodus un fragment de sabie, care a fost citat până acum ca provenind dintr-o localitate necunoscută din Ungaria, deoarece în textul însoțitor Hampel se mulțumește a-i da lungimea (16,2 cm.) și a spune că se află în Muzeul Național din Budapesta.

Dacă însă comparăm acest desen publicat în 1896 (aici la Pl. 2/4) cu cel reprezentând fragmentul dela Ó-Szöny și publicat tot de Hampel în 1894, observăm numai decât că amândouă înfățișează același obiect. Marginile fragmentului sunt foarte sdrențuite și așezarea și forma rupturilor dealungul lor confirmă identitatea obiectelor desenate. Desemnatorul care a executat primul desen, din 1894, a redat greșit decorul plăcii mânerului care este rău păstrat; desenul din 1896 reproduce corect resturile acestui decor, așa încât putem fi siguri că avem de a face cu un motiv ca cel dela Boiu. Faptul de a nu fi pomenit în 1896 că fragmentul pe care îl prezintă este același ca cel pe care îl publicase în 1894 dându-i locul de găsim la Ó-Szöny, pare a fi o scăpare din vedere a lui Hampel, explicabilă de altfel când ne gândim la nenumăratele bronzuri pe care el a avut să le prezinte.

Fragmentul dela Ó-Szöny reprezintă partea începând dela marginea de jos a părții lățite a lamei până la limba mânerului, care este ruptă și ea în bună parte. Placa mânerului a avut pare-se câte trei găuri de fiecare parte, rupte acum, limba probabil numai una. Lungimea originală a săbiei trebuie să fi fost, judecând după lungimea fragmentului (16,2 cm.) și după proporțiile obișnuite, de ca. 45—50 cm.

Cu aceasta am terminat înșirarea săbiilor de tip Boiu din Ungaria al căror loc de găsim este cunoscut. Pomenim acum și pe cele fără loc de găsim cert.

Una¹⁶⁾ are vârful lamei lipsă, în schimb întâlnim aici pentru prima dată un mâner păstrat întreg grație marginilor ridicate (ramei) pe care le are (Pl. 2/1 și 1 a). Putem face astfel observația interesantă că la capătul de sus limba mânerului e puțin concavă și trasă ușor în afară la colțuri, formând două mici „coarne“. Limba este în afară de aceasta umflată la mijloc, un amănunt care explică în parte de ce limbile rupte întâlnite până acum se lărgeau în sus; ele erau în vechime ori trapezoidale, ori umflate la mijloc ca la exemplarul în discuțiune. Placa mânerului acestui exemplar din „Ungaria“ are câte două găuri de nit de fiecare parte și pare-se trei în limba mânerului,

¹⁵⁾ Cf. nota 12 mai sus.

¹⁶⁾ Hampel, Pl. 20/4, 6.

Decorul plăcii este și ca execuție foarte apropiat de cel dela Boiu. Lungimea fragmentul este, calculată după scara dată în publicație, de ca. 27 m.; socotind și partea din lamă care lipsește, putem admite o lungime originală de ca. 37 cm.

Un ultim fragment din „Ungaria”¹⁷⁾ este cel pomenit în treacăt mai sus ca având mânerul modificat secundar ca la pumnalul dela Samșud. Decorul de pe placa mânerului lipsește aici, dar nu este exclus să se fi șters prin roadere. Decorul de pe placa mânerului săbiilor și pumnalelor noastre este gravat de obicei cu linii foarte fine și o lungă întrebuintare a lamei, care se poate deduce în cazul de față și din modificarea suferită de mâner, ori o zacere în pământ în condițiuni nefavorabile au putut avea ca efect ștergerea totală a decorului. Acest fragment mai este interesant și prin faptul că limba mânerului a avut două șiruri verticale de câte trei găuri de nit, — o soluție de întărire a mânerului pe care o vom mai întâlni doar la sabia dela Bratislava (Pressburg). Și „lanțeta” depe lamă este anormală la acest fragment: liniile care ar trebui s'o formeze atârnă drept în jos; nu putem însă ști dacă desenul este exact. Fragmentul este lung acum de ca. 42 cm.; lungimea originală a fost de peste 60 cm.

Cu o oarecare rezervă trecem în lista săbiilor de tip Boiu și frumosul exemplar găsit în albia Dunării la Bratislava (Pressburg, Pozsony) în Slovacia¹⁸⁾ și păstrat tot la Muzeul din Budapesta (Pl. 2/3). Este unul din cele mai lungi exemplare cunoscute, deoarece deși îi lipsește puțin din vârful lamei și eventual și ceva din limba mânerului, măsoară astăzi încă 72 cm. Limba mânerului are încă două șiruri verticale de câte două găuri; se pare că încă două găuri se aflau în partea de limbă care pare a lipsi, nu este însă sigur dacă limba e ruptă sau a fost numai dela început scurtă. Placa mânerului a avut câte patru găuri de fiecare parte, rupte toate astăzi, căci mânerul nu a avut ramă.

Rezerva cu care trecem această sabie printre săbiile de tip Boiu în înțeles restrâns ne este impusă de faptul că decorul plăcii mânerului este păstrat numai în resturi, care nu apar prea clar în desenul din care este cunoscută sabia. După cele ce se văd pe

¹⁷⁾ Hampel, 20/20.

¹⁸⁾ Hampel, vol. 3, p. 81, fig. 19: *Retnecke* pomenește acest exemplar ca provenind dela „Dunameder”, neabgând de seamă că Dunameder nu este un nume de localitate, ci înseamnă pe ungurește „albia Dunării”.

desen, nu pare a fi vorba în mod sigur de un motiv de genul celui dela Boiu. Pe de altă parte însă, resturile de decor indicate pe desen nu pot fi întregite nici în sensul vreunui alt motiv care apare pe acest fel de săbii. Bănuim așadar, știind din experiență cât de ușor desenatorii nesupraveghiați de un specialist desenează ce li se pare lor că văd (vezi mai sus cazul cu primul desen neexact al decorului fragmentului dela Ó-Szőny), că desenul este neexact și admitem până la proba contrarie că motivul de pe sabia dela Bratislava a fost de același tip ca cel dela Boiu. Pe baza acestei ipoteze sabia dela Bratislava se alătură, în cadrul unei variabilități normale a amănuntelor mânerului (găurile de nit!), la săbiile de tip Boiu în înțeles restrâns. Lungimea ei, care îi dă un caracter de *rapier*, nu este, după cum vom avea prilejul să vedem, izolată în această grupă.

În afară de exemplarele pomenite până acum de săbii de tip Boiu și care ocupă o arie bine definită pe care o vom discuta mai târziu, mai constatăm prezența acestor săbii în câteva puncte, care documentează pe de o parte o răspândire spre Nord, pe de altă parte însă o apariție oarecum izolată în Vest, a cărei semnificație va trebui să ne preocupe în mod special.

Răspândirea spre Nord este documentată prin două săbii găsite la mare distanță una de alta, dar pe linia unui străvechiu drum comercial care lega Nordul Europei din jurul Mării Baltice cu Europa centrală.

Primul exemplar s'a găsit în Moravia, la Kojatky (Kojatek) în districtul Bucovice și se află păstrat, încă inedit, la Muzeul din Brno (Brünn). Suntem în măsură să reproducem aici acest exemplar mulțumită bunăvoinței D-lui Dr. J. Skutil dela Brno, care a avut amabilitatea să ne trimeată o fotografie a săbiei și un desen exact al decorului ei (vezi Fig. 2 și Pl. 1/3). Sabia este bine păstrată; îi lipsește doar o parte din capătul de jos al lamei. În schimb mânerul este păstrat în întregime, fapt pe care nu l-am mai întâlnit până acum decât la sabia discutată mai sus din „Ungaria“. Este cu atât mai interesant de constatat că amândouă aceste mânere păstrate întregi au exact aceeași formă: cu umerii proeminenți și rotunjiți, cu limba de profil ușor convex și cu mici coarne la capătul de sus, care este concav. Tot marginile ridicate cu care fusese prevăzut au salvat și mânerul săbiei dela Kojatky. Partea inferioară a lamei este îndoită. Decorul plăcii mânerului este identic cu cel dela Boiu. Lungimea actuală a fragmentului dela Kojatky este de 39 cm.; făcând proporția obișnuită, aflăm că mai lipsesc din lamă ca. 9—10 cm., așa că, ținând seama și de îndoitura lamei, ajungem la o lungime maximă originală de ca. 50 cm. Lățimea maximă a lamei, la partea ei lărgită, este de 3,1 cm., lățimea maximă a limbii mânerului de 1,8 cm., iar lungimea limbii de 6 cm.

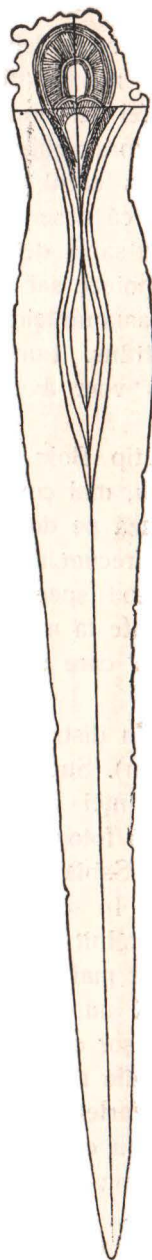

Fig. nr. 6.
Pumnalul
dela Sauerbrunn
După Willvonseder.

După informațiile căpătate, se pare că sabia dela Kojatky reprezintă o descoperire izolată.

Un eventual al doilea exemplar de astfel de sabie sau pumnal din Cehoslovacia, pomenit în treacă și fără precisiuni de V. G. Childe¹⁹⁾ ca fiind găsit lângă Kokotsko lângă Pilsen în Boemia trebuie eliminat, deoarece după informațiile pe care mi le-au transmis cu multă colegialitate D-nii Dr. J. Böhm și Dr. J. Neustupny din Praga, în marea grupă de tumuli dela Kokotsko (între comunele Ejovice și Horomyslice, districtul Rohycany) nu s'a găsit nici o astfel de sabie. Acolo s'a descoperit doar un pumnal ornamentat²⁰⁾ care reprezintă cu totul alt tip ca săbiile noastre. Este posibil ca ilustrul arheolog englez să fi confundat Kojatky cu Kokotso.

Un exemplar absolut caracteristic de sabie de tip Boiu s'a găsit în schimb în provincia germană Schleswig-Holstein, dela Marea Baltică. El este publicat doar într'un desen însoțit de foarte sumare lămuriri²¹⁾. Nu se știe nimic cu privire la locul exact unde s'a găsit în cuprinsul provinciei. Mărginile mânerului săbiei sunt în mare parte rupte; din limba mânerului lipsește deasemeni capătul de sus; se pare că lipsește și o parte din lamă. Din fericire decorul plăcii mânerului este destul de bine conservat; este exact motivul dela Boiu. Lungimea originală a săbiei poate fi calculată la ca. 55 cm.

După cum reiese din lista de mai sus, și după cum vom avea prilejul să subliniem mai amănunțit, săbiile de tip Boiu în înțeles restrâns nu s'au găsit spre Vest decât până la o linie care urmează cursul Dunării până la Bratislava. Iată însă că, am putea spune în chip cu totul neașteptat, întâlnim două exemplare în provinciile din câmpia dela nord-estul Italiei, dincolo de Karst și de Alpii Julici.

Primul exemplar s'a găsit la Castions di Strada, în districtul Palmanova, Provincia Udine și reprezintă o descoperire

¹⁹⁾ Op. cit., p. 399: „something similar was found in a barrow at Kokotsko near Plzen“.

²⁰⁾ Reprodus de J. Schranil, Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, Pl. 26/3.

²¹⁾ W. Splieth, Inventar der Bronzealterfunde aus Schleswig-Holstein, Kiel-Leipzig 1900, pl. 1/9b cu p. 12: „găsită cu prilejul nivelării unui tumul. Conturul lamei stricat de gășitor prin șlefuire“.

Pl. I. 1. Bolu; 2. Samşud; 3. Kojatky; 4. München. Dimensiuni în text.

izolată²²) (Pl. 2/5). Sabia are limba mânerului ruptă în dreptul singurei găuri de nit care o străpungea; supoziția lui Reinecke, după care ar mai fi existat o gaură în partea ce lipsește a limbii nu ni se pare, judecând după poziția găurii păstrate și după cele observate la piesele discutate mai sus (Császár-töltés, Kojatek) a fi justă. Placa mânerului a avut câte trei găuri de fiecare parte. Decorul ei este format de un motiv exact ca cel dela Boiu. Lungimea actuală a săbiei este de 73 cm.; avem de a face deci iarăși cu un *rapier*.

A doua sabie de tip Boiu din Italia de nord-est s'a găsit în împrejurimile orașului Treviso din Provincia Veneția²³) (Pl. 2/6). Vârful lamei și o bună parte din limba mânerului, care avea margini ridicate, lipsesc. Placa mânerului are câte patru găuri de fiecare parte. Judecând după desenul pe care îl avem la dispoziție, sabia dela Treviso se deosebește de cele pomenite până acum în primul rând prin forma sa care reprezintă o exagerare a formei obișnuite, prin faptul că partea inferioară a lamei este foarte îngustă, iar cea superioară lătită în chip exagerat. Sabia dela Boiu are și ea puțin acest aspect, însă din cauză că o jumătate de lamă a fost lătită prea mult și nesimetric cu cealaltă. Decorul plăcii mânerului este la Treviso și el nenormal: el reprezintă de fapt o formă degenerată a motivului tipic dela Boiu.

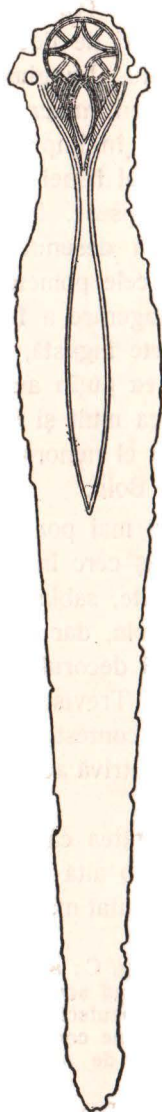
Dacă în ceace privește sabia dela Castions di Strada nu mai poate fi nici o îndoială că ea este absolut tipică și că provine din acelaș cerc industrial, din acelaș centru de fabricație ca sabia dela Boiu și celelalte, sabia dela Treviso se arată a fi lucrată doar după modelul celor de tip Boiu, dar de o mână care nu a păzit *șablonul* și care pe deasupra a copiat și decorul fără a-i înțelege natura. Acest ultim amănunt, că anume decorul dela Treviso este o copie nedibace a celui de tip Boiu, dovedește fără putință de contestare că nu săbiile tipice Boiu sunt copiate după cea dela Treviso, ci dimpotrivă aceasta din urmă este o copie după primele.

Cu aceasta am terminat înșirarea săbiilor de tip Boiu, atâtea câte ne sunt cunoscute nouă în momentul de față. Înainte de a trece la o altă latură a cercetării noastre, socotim necesar ca pe baza materialului discutat mai sus,

²²) Bolletino di Paletnologia Italiana, 37, 1912, p. 22 sq. cu p. 33, Fig. C: aceasta este publicația originală pe care nu o avem la îndemână în momentul când scriu. Un desen al părții superioare a săbiei este reprodus de G. Kossinna, Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft, ed. 7, 1937, fig. 252; ne conducem aici după acest desen și după indicațiile extrase din publicația originală de Reinecke și reproduse în Germania 15, 1931, p. 217.

²³) O. Montelius, La civilisation primitive en Italie, Pl. 34/20; acelaș, Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland und Skandinavien, Braunschweig 1900, fig. 14. Această din urmă operă a lui Montelius va fi citată de aci înainte prescurtat ca „Montelius, Chronologie“.

acum când nu mai suntem în fața unui singur exemplar reprezentând tipul, ci în fața unei grupe întregi de astfel de săbii, să definim încă odată în chip sintetic trăsăturile caracteristice ale acestui tip special de armă. Am văzut așadar

că săbiile de tip Boiu au comune următoarele trăsături ; a) forma generală : mâner cu limbă și placă ; placa are umerii proeminenți și rotunjiți ; numărul găurilor de nit este variabil, după cum variabilă este și împrejurarea dacă mânerul are sau nu mărgini ridicate (ramă) ; lama este compusă dintr'o parte superioară lătită și una inferioară îngustată, nu invers ; după umflătura din partea superioară lama se gâtuie, sub placa mânerului, relativ brusc, lama are o puternică creastă mediană pe mijlocul ei, care se prelungește atenuată până pe limba mânerului ; b) decorul lamei, format din două grupe de linii care pornind dela marginea de jos a plăcii mânerului, însoțesc creasta mediană până la începutul părții îngustate a lamei, în așa fel însă, încât ele subliniază de departe conturul șerpuit al părții superioare a lamei ; în felul acesta se naște un ornament în formă de „leduncă“ sau „lanțetă“. Numărul liniilor gravate de fiecare parte a crestei este constant la toate săbiile de tip Boiu : trei ; c) decorul plăcii mânerului, care este format la toate aceste săbii, — cu excepția celei dela Treviso, — din acelaș motiv, compus din două spirale sau două grupuri de cercuri concentrice alăturate, înrămate într'un cadru având forma unei inimi cu două scobituri laterale la vârful.

Numai săbiile sau pumnalele care au toate trei caracteristicile reamintite aici pot fi socotite că aparțin tipului Boiu luat în înțeles strict. Paralelele săbiei dela Boiu înșirate mai sus au fost alese tocmai pornind dela aceste caracteristici pe care le-am găsit la sabia dela Boiu, dela care am pornit.

Din punct de vedere al lungimii, lamele de tip Boiu variază dela mărimea unui simplu pumnal lung, — Samșud cu maximum 34 cm., „Ungaria“ cu ca. 37 cm., Császártöltés cu max. 40 cm., — la aceia a unei săbii scurte — O. Szöny cu max. 50 cm., Kojatky cu acelaș max., Boiu cu ca. 55,6 cm., Schleswig-Holstein cu ca. 55 cm., Dunăre la Buda cu max. 62 cm. — și până la aceia a unor săbii lungi, adevărate *rapiere*, — Bratislava cu peste 72 cm., Castions di Strada cu peste 73 cm.

Fig. nr. 7.
Pumnalul dela Pichlern.
După Willvonseder

Răspândirea geografică a săbiilor de tip Boiu, oricât ar putea fi ea socotită irelevantă din cauza caracterului întâmplător al descoperirilor și al eventualelor lacune de documentare, merită totuși o atenție deosebită, chiar dacă n'ar fi decât pentru necesitatea de a sublinia limpede problemele pe care această răspândire le pune.

Privind harta pe care am însemnat punctele în care s'au găsit astfel de săbii (Fig. 9.), deslușim din capul locului, ca o simplă constatare de fapt, trei grupe geografice principale: una în Transilvania, una pe linia Dunării de mijloc, cu risipire a pieselor dealungul ei dela Porțile de Fier la Bratislava și cu o prelungire dealungul liniei Morava (March) — Oder și în sfârșit o a treia în Italia de nord-est. Această ultimă grupă este deocamdată izolată geograficește de celelalte două, care se pot lega în chipul cel mai natural între ele dacă ne gândim că ori luptătorii care purtau astfel de săbii, ori făurarii-negustori cari le fabricau și răspândeau au urmat drumul Dunării și au trecut și în Transilvania prin valea Mureșului, poarta principală de pătrundere în această provincie dinspre basinul Dunării de mijloc și al Tisei. Dela Bratislava în sus acest tip de sabie nu a mai putut înainta pe Dunăre, ci a fost abătut dealungul drumului Morava-Oder, pe care a pătruns în exemplare izolate până la Marea Baltică. Acest drum al Moravei și Oderului, care leagă regiunile dela Marea Baltică cu părțile estice ale Europei centrale și sudice formează una din marile căi ale ambrei (chihlimbarului) baltice, despre care se crede că a fost deschisă deabea într'o vreme mult mai târzie ca cea a săbiilor noastre. Legături stilistico-tipologice și de import-export pe care le observăm însă între materialul din bronzul timpuriu și mijlociu din unele regiuni din apropierea Mării Baltice (de ex. mai ales din Pomerania) și Europa centrală de est ne îndeamnă să admitem o mai veche folosire a drumului Oder-Morava, chiar dacă lipsa unor studii mai adâncite asupra prezenței ambrei baltice în regiunile noastre nu ne permite a pune această folosire în legătură cu un eventual import de ambră.

Caracterul oarecum sporadic, fără vreo concentrare masivă, ci de simplă înșirare pe anumite linii, al răspândirii săbiilor de tip Boiu poate fi de sigur întâmplător și datorit doar stadiului actual al documentării noastre. Dar noi cunoaștem pe de altă parte și alte apariții de acest fel, chiar contemporane cu săbiile noastre, și acestea arată de obicei, chiar în cazuri de redusă documentare, un alt tablou pe hartă: o grupare în jurul vreunui centru industrial și o răspândire prin export sau altfel până în regiuni mai mult sau mai puțin îndepărtate. Să luăm ca exemplu chiar din cercul de civilizație, în sens larg, în care apar și săbiile de tip Boiu, cazul topoarelor de luptă decorate

din bronzul mijlociu, pe care le-am studiat, cum am amintit deja la început în altă parte. Deși și acolo numărul descoperirilor cunoscute până astăzi este tot restrâns, ele s'au arătat totuși pe hartă a fi grupate într'un centru principal, de origină, — în nord-vestul României și nord-estul Ungariei, — și apoi răspândite de acolo mai departe. Tot astfel se întâmplă în majoritatea cazurilor când cartăm vreun tip al civilizației materiale preistorice. Lucrul este și natural, deoarece, după cum am mai observat, hazardul descoperirilor operând egal peste tot, tot acolo unde un tip este mai numeros ascuns în pământ iese el și la iveală.

Deosebirea deci între felul cum apar de obicei tipurile preistorice pe hărțile noastre de răspândire și cel în care se prezintă pe hartă răspândirea săbiilor de tip Boiu pare a indica de fapt o deosebire de *condiții ale răspândirii*. Putem astfel trage din înșiruirea mai mult sau mai puțin sporadică dealungul unor căi naturale de comunicație și fără centru clar marcat pe hartă a săbiilor de tip Boiu încheierea că avem de a face cu un tip care nu a fost fabricat într'un centru metalurgic din cuprinsul ariei în care apare, pentru a fi răspândit de acolo în diferite direcții, ci cu un tip care: a) ori a fost răspândit de luptători veniți dintr'un centru necunoscut; b) ori a fost purtat dealungul căilor unde îl găsim de unul sau mai mulți meșteri-călători din regiunea noastră; c) ori, fiind realizat de un meșter odată într'un loc încă necunoscut din regiunea noastră, a fost copiat ici și colo după cum a plăcut sau nu. Caracterul de șablon pe care îl are modul în care diferitele exemplare cunoscute au fost realizate ne oprește de a lua în considerație și alte ipoteze posibile.

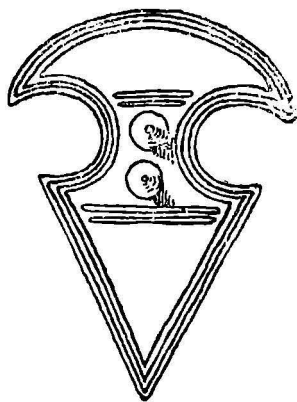
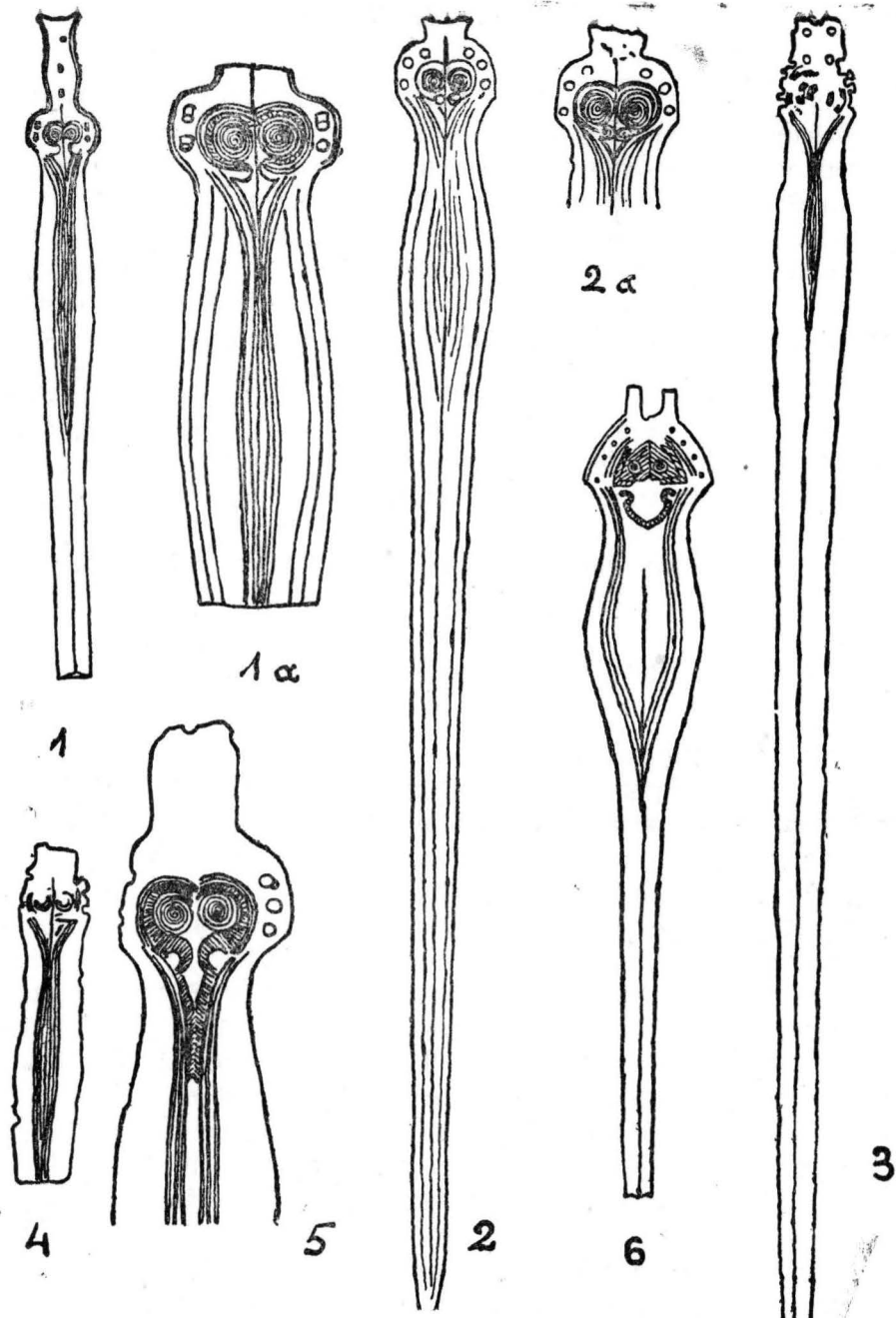

Fig nr. 8
Punitz, Poznan
1/3 După Montelius

Oricum se va deslega acest aspect al problemei atunci când documentarea noastră va fi mai completă, — presupunând că ea se va completa esențial, și nu va rămâne mereu, chiar după înmulțirea numărului de exemplare găsite, cu acelaș caracter ca astăzi, — un fapt se desprinde astăzi cu toată limpezimea din cele câte cunoaștem, și acest fapt se cuvine a fi subliniat cu toată hotărârea: săbiile de tip Boiu nu apar în Europa centrală nicăieri mai la vest de linia Dunărea-de-Mijloc-Morava (March); ele reprezintă un tip est-centraleuropean, al Dunării și al Mureșului deocamdată, deoarece exemplarele din Moravia (Kojatek) și Schleswig-Holstein reprezintă doar o răspândire timidă și răzleată. Această concluzie capătă un

Pl. 2, 1. „Ungaria”: 2. Dunăre la Buda. 3. Bratislava: 4. O-Szőny: 5. Castions di Strada; 6. Treviso. 1—4 după Hampel: 5 după Kossina: 6 după Montelius. Dimensiuni în text.

caracter cu atât mai cert, cu cât la vest de linia Dunăre-Morava civilizația bronzului mijlociu este relativ bine cunoscută prin mormintele tumulare care o caracterizează și care i-au dat și numele (civilizația mormintelor tumulare din epoca de bronz), iar această civilizație dispune de tipuri speciale de pumnale și săbii, bine cunoscute, astfel că nu se poate spune că lipsa săbiilor de tip Boiu spre vest s'ar datora unei lacune de documentare. Vom vedea chiar în curând că spațiul dela vest de Dunărea de mijloc și la sud de cursul vest-estic al Dunării este ocupat de un tip de săbii și pumnale foarte înrudite cu ale noastre, dar totuși deosebite.

Astfel arătându-se la o analiză mai amănunțită a sta situația, tipul Boiu nu mai poate fi numit, cum s'a întâmplat până acum în chip general, după descoperirea dela Keszthely din Ungaria de vest, — pe care o vom discuta mai jos, — „tipul Keszthely“, deoarece descoperirea dela Keszthely este în afară de aria de răspândire a tipului al cărui eponim pretinde a fi, iar în al doilea rând sabia dela Keszthely nu este un reprezentant caracteristic pentru acest tip, ci, după cum vom arăta, foarte probabil un tip hibrid. Cine nu va voi, de acum înainte, să spună *tip Boiu*, poate să definească săbiile noastre cu formula *tip Császártöltés-Boiu*.

Am făcut până acum abstracție de cele două descoperiri nord-est-italice dela Castions di Strada și Treviso. Ele stau izolate, despărțite de replicile lor de către Alpii răsăriteni și, dincoace de aceștia, de întinse teritorii ale Austriei, Ungariei de vest și ale Serbiei de nord-vest. Prin poziția lor geografică ele pun o problemă spinoasă. S'a căutat multă vreme, și se mai caută încă, origina multor tipuri ale bronzului central- și nord-european în Italia; cineva ar putea susține că sabia dela Castions di Strada reprezintă prototipul săbiilor noastre de tip Boiu. Faptul că în această presupusă regiune de origină a tipului, în Italia, acesta este documentat mult mai rar decât în regiunea presupusă de apariție secundară nu ar fi o piedică în calea acestei teorii. S'a făcut în adevăr, mai ales în ultima vreme, în chip repetat observația, interesantă din punct de vedere metodic, că un tip poate foarte bine să fie, sau să apară, mai rar în regiunea lui de origină și mai des, chiar massat, într'un teritoriu unde a fost doar exportat sau introdus secundar. Dacă, să spunem, jobenul este astăzi mai răspândit în unele regiuni ale Africei negre decât în Europa, aceasta nu înseamnă că jobenul este de origină africană. Exemplele se pot înmulți. Din domeniul Preistoriei europene se poate cita chiar cel al săbiilor obișnuite cu limbă de prins mânerul, care apar mai frequent în Nordul Europei, unde au fost introduse secundar, decât în teritoriul lor de orî-

gină central-european²⁴). S'ar putea aşadar în principiu ca sabia dela Castions di Strada să reprezinte modelul după care au fost copiate, sau ca regiunea dela „Caput Adriae“ să fie locul de unde au fost exportate săbiile noastre de tip Boiu.

Sunt însă, credem, câteva consideraţii care se opun din capul locului acestei teorii. Este în primul rând semnificativ că tocmai sabia italică de tip Boiu mai răsăriteană, cea dela Castions di Strada, reprezintă exact tipul Boiu, pe câtă vreme cea mai dela Apus, dela Treviso, dincolo de Piave, se abate şi ca formă, şi ca decor dela canon. Am văzut apoi mai sus că decorul plăcii mânerului acestor săbii este cu totul caracteristic în grupa Boiu. Adăugăm acum că acest motiv este izoiat în nord-estul Italiei, apare numai pe săbiile noastre şi odată chiar dezagregat. Fiind un decor cu elemente spiralice, el poate fi mai natural explicat în regiunile noastre, cunoscute ca folosind în această vreme un caracteristic stil de ornamentaţie spiralică. Însfârşit se precizează în ultimul timp din ce în ce mai limpede, după ce se bănuise acest lucru de mult, că civilizaţia nord-est-italică a bronzului are legături foarte puternice cu ceea ce se numeşte încă „Ungaria“, de unde îşi trage foarte probabil cel puţin în parte origina²⁵). Totul aşadar, atât consideraţiile de amănunt, cât şi cele de ordin general cultural, sprijină ipoteza unei origini est-central-europene a săbiilor de tip Boiu găsite în nord-estul Italiei.

Din punct de vedere geografic prezenţa lor acolo se poate explica pe două căi: ele au ajuns acolo ori prin Ungaria de vest şi Austria de jos, ori pe drumul Savei. Între nord-estul Italiei şi Dunărea ungară, ca şi între acelaş nord-est al Italiei şi Porţile de Fier nu cunoaştem nici o descoperire de sabie de tip Boiu, care să facă legătura şi să ne arate, măcar ca simplă indicaţie probabilă, drumul pe care exemplarele italiene au ajuns acolo unde s'au găsit. Faptul că în Steiermark s'au găsit, după cum vom vedea, două săbii de tip înrudit, care au comun cu tipul Boiu şi limba mânerului, nu ni se pare a constitui o indicaţie, deoarece decorul lor este tipic local şi nu are nimic de a face cu cel al tipului Boiu. O indicaţie s'ar putea scoate poate totuşi din faptul următor: pe câtă vreme în regiunea dela nord-est de Castions di Strada până la Dunăre, în Austria şi în Ungaria de vest, avem documentată, după cum vom arăta, o grupă de săbii contemporane şi de acelaş tip general ca săbiile de tip Boiu, dar reprezentând o variantă specifică acelor regiuni, câtă vreme aşadar mediul prin care ar fi trecut primul drum

²⁴) Vezi hărţile la E. Sprockhoff, *Die germanischen Griffzungenschwerter* (Röm.-germ. Forschungen 5, 1931).

²⁵) Vezi asupra acestui lucru de ex. ceace spune Childe, op. cit., p. 294, 409 şi 416.

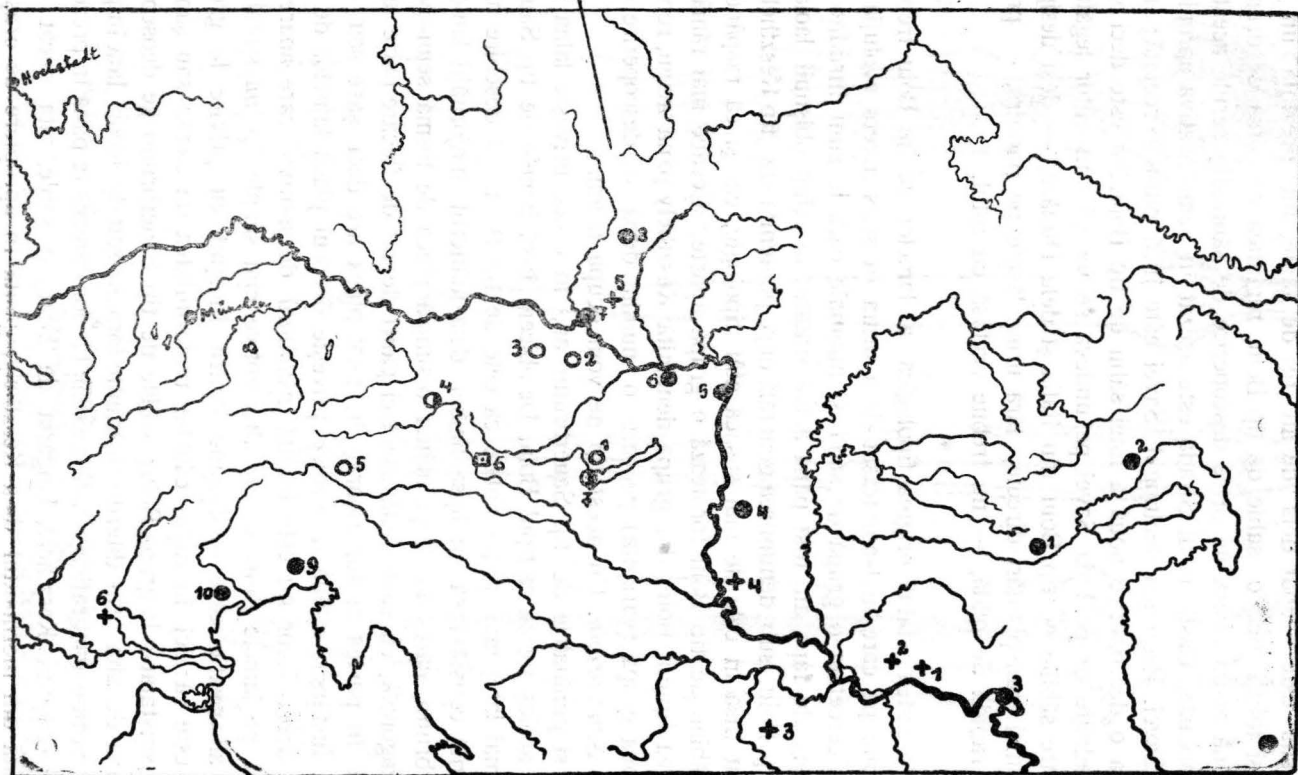

Fig. nr. 9. Harta de răspândire a săbiilor tratate.

- , Grupa Boiu: 1. Boiu; 2. Samșud; 3. Porțile de Fier; 4. Császártöltés; 5. Dunăre la Buda; 6. Ó-Szőny;
 7. Bratislava; 8. Kojatky; 9. Castions di Strada; 10. Treviso.
 ○, ● și □ Grupa Sauerbrunn: 1. Keszthely I; 2. Sauerbrunn; 3. Leobersdorf; 4. Donawitz; 5. Pichlern;
 6. Wildon; 7. Keszthely II,
 + Grupa Povegliano II-Joscheva: 1. Weisskirchen; 2. Nagy-Gáj; 3. Joscheva; 4. Zombor; 5. Smolenice; 6. Povegliano.

supozat mai sus este ocupat deja de alt tip de sabie, nu prezintă un gol documentar și totuși nici o sabie de tip Boiu, regiunea parcursă de drumul Savei este până acum liberă de orice descoperire de săbii din seriile acestea. În afară de aceasta, Castions di Strada este așezat în semnificativă apropiere de izvoarele Savei. Regiunea dealungul Savei este încă puțin cercetată; aici putem aștepta o descoperire nouă a unei săbii de tip Boiu. Nu este deci prea îndrăzneț a admite că pe linia Savei pe undeva se va găsi în viitor legătura geografică între săbiile de tip Boiu din Italia și dela Dunăre, — deși desigur nici ipoteza unei transplantări directe, fără urme lăsate pe parcurs, — printr-o migrație rapidă de pildă, — nu trebuie exclusă cu totul.

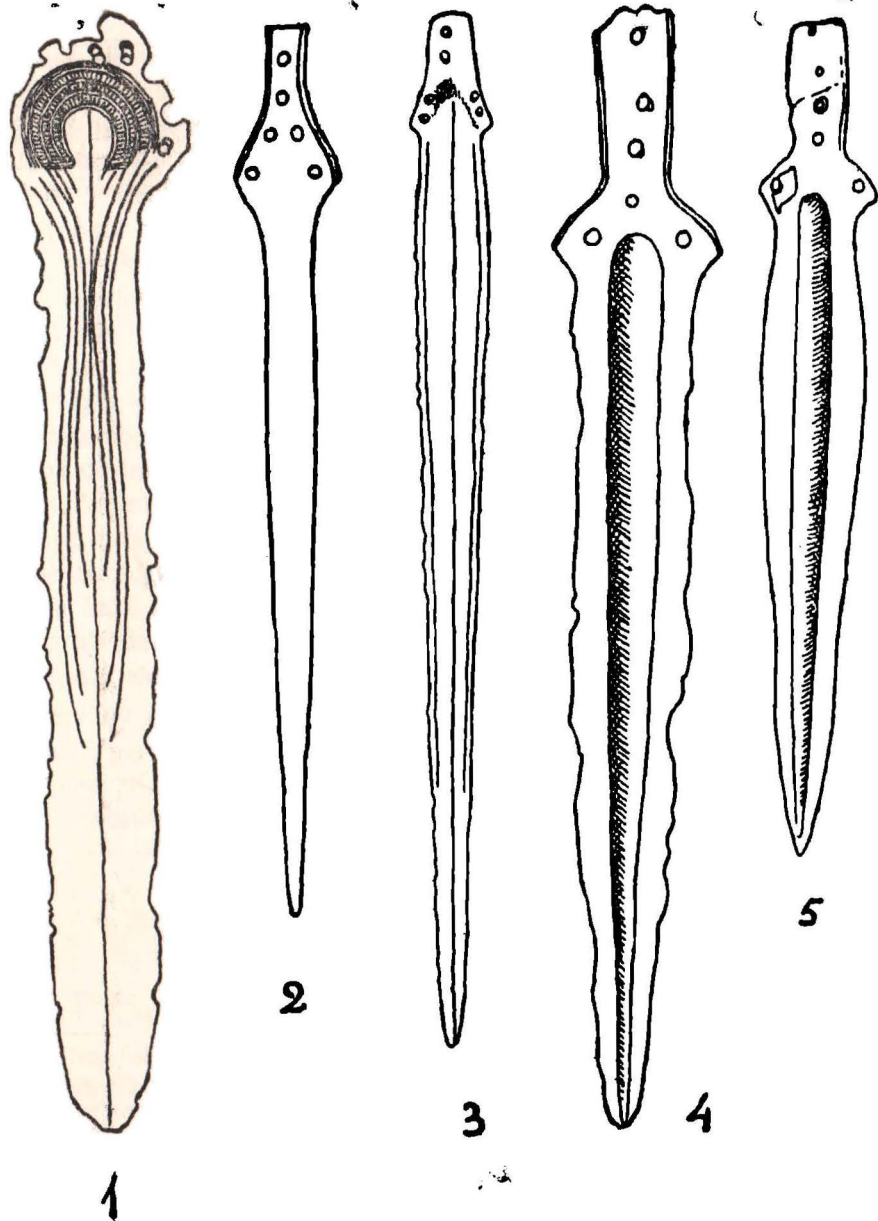
*

Pentru a putea stabili origina tipologică a lamelor de tip Boiu trebuie, potrivit planului pe care ni l-am trasat de a urma în sens invers evoluția lor tipologică, să cercetăm o grupă de săbii și pumnale care le sunt înrudite de aproape și care de fapt au fost până acum tratate în chip obișnuit laolaltă cu cele de tip Boiu, sub denumirea generală deja pomenită de „tip Keszthely“. Noi am arătat însă în cele de mai sus că atât tipologic, cât și ca răspândire geografică, săbiile de tip Boiu formează o grupă aparte. Ceeace mai rămâne, după separarea tipului Boiu, din grupa denumită Keszthely până acum, reprezintă o a doua grupă (variantă) pe care o numim după o descoperire din Austria *tipul Sauerbrunn*. Cu acest tip ne vom ocupa acum.

Săbiile și pumnalele de tip Sauerbrunn au, în ceace privește lama lor, în linii mari aceiaș formă ca tipul Boiu. De obicei însă lamele de tip Sauerbrunn sunt mai late, mai puțin efilate ca cele de tip Boiu. Oosebire mult mai importantă constă însă în lipsa limbei dela mânerul majorității lamelor de tip Sauerbrunn, care au drept mâner o simplă placă de formă semi-ovală sau ușor hexagonală, cu câte două sau trei găuri de nit de fiecare parte laterală și două în partea ei superioară; în total placa are deci șase sau opt găuri de nit. În sfârșit, ultima deosebire privește decorul plăcii lamelor de tip Sauerbrunn: acest decor nu este format *niciodată* de motivul care apare în chip constant pe lamele Boiu, ci de alte motive mai simple și *nu* spiralice.

O altă absorvație care se impune dintru început cu privire la grupa Sauerbrunn este că aici în zadar căutăm uniformitatea de canon sau șablon pe care am constatat-o la grupa Boiu; săbiile de tip Sauerbrunn se deosebesc de obicei una de alta prin diferite amănunte formale sau de decor. Iată în primul rând, în ordine geografică, o listă a exemplarelor cunoscute până în prezent:

Muzeul orașului Keszthely, Ungaria de Vest; o sabie, alta decât cea bine cunoscută din mormântul dela Keszthely, găsită în apropiere de oraș în

**Pl. 3. 1. Povegliano (I); 2. Povegliano (II); 3. Weisskirchen (Biserica Albă):
4. Joschewa; 5. Monaccore.**

1—2 după Montelius; 3 după Hampel; 4 după Reinecke; 5 după Baumgärtel,

condițiuni pe care nu le cunoaștem. Datorim semnalarea acestui exemplar, precum și o schiță după el, colegului nostru D-l Dr. Fr. Holste (München). Sabia are opt găuri de nit și un decor simplu compus din două benzi semi-circulare înscrise una în alta, hașurate și așezate pe placă în chipul unei potcoave cu deschizătura în jos. Pe partea superioară lăjită a lamei este gravat obișnuitul ornament al „lanțetei“. Inedită. Pe harta dela Fig. 9. această descoperire este însemnată ca Keszthely I.

„Ungaria“, fără loc de găsim cert. Pumnal lung în Muzeul din Viena²⁶⁾ (Fig. 4.) Șase găuri de nit în placă; aceasta nu are acelaș decor pe amândouă fețele, ci pe una patru arcuri de cerc dispuse într'un cerc cu partea convexă spre centrul cercului și legate de acesta cu câte o bară oblică, iar pe cealaltă două etaje de triunghiuri hașurate cu vârful în jos într'un cadru în formă de inimă. Pe lamă „lanțetă“. Lungimea 39 cm.

La Sauerbrunn în Burgenland, Austria, s'au descoperit într'un mormânt o sabie și un pumnal de acest tip²⁷⁾ (Fig. 6.), amândouă de aceeaș formă și decorate cu acelaș motiv pe placa mânerului. Motivul e format de o „potcoavă“ având la bază o arcadă, care împreună cu benzi hașurate gravate de amândouă părțile deschizăturii „lanțetei“ rezervă în alb un spațiu de forma unei picături. Am ales descoperirea dela Sauerbrunn ca eponim al întregii grupe deoarece tipul este reprezentat aici prin două exemplare absolut caracteristice.

Nu departe de Sauerbrunn, la Leobersdorf în Austria de Jos întâlnim un alt pumnal de acest tip²⁸⁾, găsit într'un mormânt cu schelet, care este în totul asemănător celui dela Sauerbrunn; doar decorul plăcii mânerului este ceva mai simplu la Leobersdorf.

Mai spre sud-vest regăsim tipul la Pichlern în Carintia, în districtul Klagenfurt²⁹⁾ (Fig. 7.) Motivul de pe placa mânerului este aici acelaș ca cel de pe una din fețele exemplarului din „Ungaria“ pomenit mai sus (Fig. 4.): cerc cu patru arcuri legate de cerc cu bare oblice, dar încheiat jos cu o

²⁶⁾ Hampel, Pl. 176-1.

²⁷⁾ Cf. Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, 12, 1936, p. 187, (K. Willvonseder); publicația originală a lui F. Hautmann, în „Beiträge zur Urgeschichte des Burgenlandes“ 2, Burgenland (Eisenstadt) 1928, nu ne este accesibilă. Dl K. Willvonseder însă, care tratează aceste piese în opera D-sale aflată sub tipar „Die mittlere Bronzezeit in Österreich“ la p. 90 și 382 cu Pl. 28/5-7 a avut bunăvoința, — pentru care îl mulțumim și aici, — să ne comunice probe ale fotografiilor și ale desenului pe care le reproduce acolo, ca și citatele din cartea D-sale transcrise mai sus.

²⁸⁾ Reprodus într'un desen de O. Menghiu, Urgeschichte Niederösterreich (Heimatkunde von N. O., Heft 7, 1921), Pl. 7/1.

²⁹⁾ K. Willvonseder, Die Bronzezeit in Österreich, p. 90 și 381 cu Pl. 51/3; citat comunicat de D-l Willvonseder odată cu desenul săbiei reprodus aici.

bandă în zig-zag, sub care, pe extremitatea lamei, este rezervat prin hașuri un oval ascuțit.

Dela Donawitz în Steiermark, districtul Leoben, provine o sabie inedită, găsită întâmplător cu prilejul facerii unei străzi și păstrată la Muzeul Joanneum din Graz³⁰). Ea se deosebește de cele discutate până acum prin faptul că este prevăzută cu o limbă relativ lată la mâner, limbă în care s'au mai păstrat două găuri de nit, o a treia trebuind să fie supozată în partea ce lipsește a limbii. Placa mânerului are câte trei găuri de fiecare parte și poartă un decor aproape exact ca cel întâlnit la Sauerbrunn (potcoavă, arcadă și picătură). Sabia este lungă acum de 53,7 cm.

O ultimă sabie din seria aceasta aflată în Austria este tot inedită și păstrată tot la Muzeul din Graz; ea a fost găsită la Wildon (Steiermark³¹). Este vorba de un fragment lung de 29,8 cm. Mânerul are forma celui dela Samșud, tot cu câte trei găuri de nit de fiecare parte a plăcii și una singură (probabil) în limbă. Ca și la sabia de formă asemănătoare din „Ungaria“ (vezi mai sus nota 17), placa mânerului este lipsită de decor; pe lamă este gravat ca de obicei motivul „lanțetei“. Am văzut mai sus, cu prilejul prezentării pumnalului dela Samșud, că forma de mâner întâlnită acum și la Wildon, trebuie considerată drept secundară.

Se socoate de obicei ca făcând parte din această grupă și o sabie găsită la Povegliano, în provincia Verona din Italia de Nord-est³²) (Pl. 3/1.). În realitate ea se deosebește de săbiile discutate mai sus prin forma lamei, care are cea mai mare lățime în partea ei inferioară. Sabia dela Povegliano este, datorită acestui amănunt morfologic, o sabie de tăiat, și nu o sabie de împuns, ca cele de tip Boiu-Sauerbrunn. Mânerul ei, cu placă simplă, a avut câte trei găuri de nit pe marginile laterale și *trei* altele pe marginea de sus. Placa este decorată cu o potcoavă formată din benzi hașurate, un motiv simplu care se regăsește exact numai pe sabia inedită din Muzeul din Keszthely. Pe lama săbiei dela Povegliano este gravată o „lanțetă“ atârând în jos până în partea inferioară a lamei, un amănunt care subliniază încă odată lărgirea lamei în partea inferioară a ei.

³⁰) Pomenită de *Willvonseder* în *Nachrichtenblatt* etc. (1936), p. 187; lămuriri suplimentare asupra acestei piese datorim bunăvoinței D-lui Willvonseder și celei a D-lui Prof. W. Schmid, directorul Muzeului Joanneum.

³¹) Pomenită de *Childe*, op. cit., p. 399, nota 1; cf. și *Willvonseder* în „*Nachrichtenblatt*“ I. c., lămuriri complimentare datorăm D-lor Willvonseder și Prof. W. Schmid.

³²) *Montellus*, La civ. prim. en Italie, Pl, 37/4; *acelaș*, *Chromologie*, Fig. 313,

O altă sabie care trebuie eliminată diu grupa Sauerbrunn este cea găsită într'un tumul (No. III.) la Hochstadt („Töngeswald“), districtul Hanau, provincia Hessen, Germania³³). Ea are lama foarte deteriorată și a fost interpretată ca o sabie de tip Sauerbrunn de D-l Dr. Fr. Holste din München, care o tratează într'o lucrare ce se află în curs de tipărire și din care D-l Holste ne-a comunicat observațiile D-sale asupra acestei piese. D-l Holste a observat pe placa mânerului acestei lame urmele unui decor constând din resturi de bandă arcuită hașurată, care trebuiesc întregite ca o potcoavă. Pe lamă este gravată „lanțeta“ obișnuită.

Placa mânerului poartă resturile a opt găuri de nit, dispuse în modul obișnuit la săbiile Sauerbrunn. Suntem totuși de părere că această lamă trebuie întregită în forma unei săbii ca cea dela Povegliano, și nu ca cele de tip Boiu; pentru această soluție vorbește hotărît forma prelungă, umflată jos, a „lanțetei“, ceace indică o lamă cu lățimea maximă în partea ei inferioară, ca la Povegliano.

Săbiile dela Povegliano și Hochstadt trebuiesc deci eliminate din grupa Sauerbrunn luată în înțeles restrâns ca însumând săbii și pumnale de împuns cu lama de forma săbiei dela Boiu; nu mai puțin ele ne îndreaptă către o serie de săbii decorate și cu conturul șerpuit, dar de tăiat, al căror rost în originea tipologică a săbiilor noastre ne va preocupa mai jos.

Înainte însă de a merge mai departe cu cercetarea noastră asupra originii tipului Boiu-Sauerbrunn pe linia pe care ne-o indică săbiile dela Povegliano și Hochstadt, nu este fără folos, credem, să rezumăm cât mai exact situația, așa cum ea se prezintă după separarea grupei Sauerbrunn. Am stabilit următoarele fapte:

Grupa de săbii Boiu se înrudește de aproape cu o altă grupă de săbii pe care le-am numit de tip Sauerbrunn. Înrudirea privește în primul rând unul din caracterele esențiale ale lamelor de tip Boiu, anume forma lor specială, cu umflătura marcată în partea superioară a lamei. Grupa Sauerbrunn are alt motiv pe placa mânerului și altă răspândire geografică decât grupa Boiu. În afară de aceasta, cu excepția săbiilor dela Donawitz și Wildon, — ultima neputând fi însă atribuită sigur nici uneia dintre grupe, din cauza lipsei decorului de pe placă, — grupa Sauerbrunn nu are limbă la mâner. Trebuie însă să ne dăm bine seama de faptul că dacă ni s'a impus caracterizarea și clasificarea aparte a grupei Sauerbrunn pe baza formei, fără limbă la mâner și ceva mai lată ca la tipul Boiu, și pe baza decorului plăcii, deosebit de cel dela Boiu, atunci sabia dela Donawitz reprezintă un exemplar hibrid,

³³ Reprodusă neclar la *F. Kutsch Kataloge west-und süd-deutscher Altertumssammlungen* 5, Hanau 1926, p. 39 cu Pl. 7, No. G. 226.

care prin forma generală a lamei și prin decorul plăcii mânerului se leagă de grupa Sauerbrunn, prin limba mânerului însă de grupa Boiu.

S'ar putea să ni se obiecteze că săbiile de tip Sauerbrunn, care au de obicei mânerul foarte deteriorat, vor fi putut avea și ele la origină limbă ia mâner, care ar lipsi acum numai pentru că s'a rupt. Este însă imposibil ca acest lucru să se fi petrecut întâmplător în chip constant cu toate săbiile de tip Sauerbrunn, în șase cazuri, și niciodată cu cele de tip Boiu. Dispoziția găurilor la unele săbii Sauerbrunn se opune și ea hotărât ipotezei amintite (Vezi de ex. Fig. 4). Însfârșit vom vedea că și origina tipului Sauerbrunn arată că avem de a face cu săbii și pumnale fără limbă, ci numai cu placă de mâner.

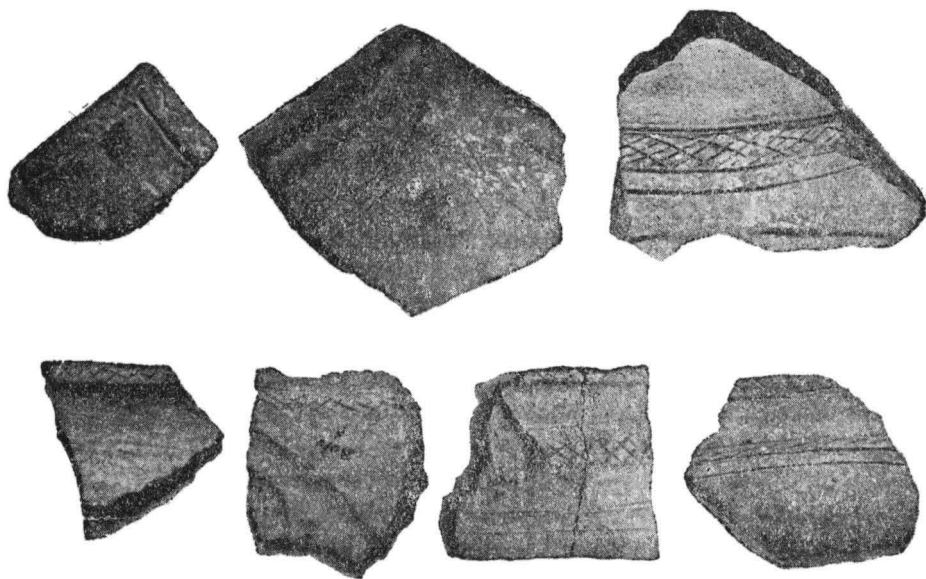

Fig. nr. 10. Cioburi ale civilizației Wietenberg de pe „Măgulicea” dela Boiu. Ca. 1/2.
Muzeul Național de Antichități, București.

Reținând așadar ca bine stabilite caracterele distinctive ale celor două grupe de săbii, a sosit timpul să vedem ce poziție tipologică se poate atribui în lumina acestor fapte săbiei celebre din mormântul dela Keszthely, sabie care a fost socotită până acum drept prototipul eponim al întregii serii.

Sabia dela Keszthely (Fig. 5.), pe care o vom numi aici Keszthely II, este lungă de 69 cm., bine păstrată și de forma tipului Boiu³⁴⁾. O mică deosebire se constată la umerii mânerului, care sunt mai lăsași, mai puțin proe-

³⁴⁾ Hampel. Pl, 134/3.

minenți ca la exemplarele obișnuite de tip Boiu. Acest amănunt, cât ar părea el de neînsemnat, în aparență, capătă o semnificație prin caracterul de șablon pe care îl are mânerul la săbiile obișnuite de tip Boiu. Dela început observăm deci că sabia Keszthely II provine din alt atelier sau din alt cerc industrial. Amintim că și sabia dela Treviso, care am văzut că nici eu nu pare a proveni din cercul industrial original al săbiilor Boiu, are umerii plăcii mânerului tot lăsați. Decorul plăcii mânerului săbiei Keszthely II este și el altul decât cel al grupei Boiu. El reprezintă de fapt acelaș motiv simplu al potcoavei formate din benzi hașurate, pe care l-am notat și la Keszthely I și Povegliano, cu deosebirea totuși că este ușor modificat în formă de inimă. Această formă de inimă este însă, cum am văzut, o caracteristică a decorului de tip Boiu și străină altor tipuri de săbii. Făcând suma tuturor caracterelor pe care le prezintă sabia Keszthely II nu putem, credem, ajunge decât la încheierea că ea reprezintă un fabricat local, realizat după schema morfologică a tipului Boiu și decorat după moda vestică a tipului Sauerbrunn, dar influențat și în decor de tipul Boiu.

Trebue așadar să admitem o oarecare interferență a tipului Boiu cu tipul Sauerbrunn, interferență documentată de apariția limbii la mânerul unor săbii Sauerbrunn și de un amănunt de decor, anume de forma de inimă pe care o ia potcoava la Keszthely II și la sabia din „Ungaria“ discutată mai înainte (Fig. 4).

La exemplarele din Austria ale tipului (Sauerbrunn, Leobersdorf, Pichlern, Donawitz) am constatat o oarecare variabilitate a motivului de pe placa mânerului, dar totodată și predilecția pentru rezervarea unui câmp liber în formă de picătură sau oval ascuțit (Fig. 6—7).

Însfârșit am mai arătat că la săbiile de tip Sauerbrunn s'au socotit și unele exemplare mai îndepărtate geograficește, care însă la o analiză mai amănunțită s'au dovedit a fi doar tipuri înrudite cu tipul Sauerbrunn. Cu aceste tipuri voim să ne ocupăm acum, deoarece ele ne apropie de origina tipului Sauerbrunn.

Conducându-ne după elementul caracteristic al decorului de pe placa mânerului, găsim în afară de săbiile dela Povegliano și Hochstadt încă o sabie care se arată a sta într'o oarecare legătură cu tipul Sauerbrunn. Este vorba de o sabie „cu mâner plin“, având adică mânerul metalic și dintr'o bucată, găsită izolată la München (Germania), și anume la locul unde se află podul numit „Bogenhausener Brücke“. Sabia este inedită și se păstrează la Muzeul Central Romano-German din Mainz, a cărui direcțiune a avut amabilitatea de a ne comunica o fotografie a piesei (Pl. 1/4).

Lama joacă în mânerul metalic, de care fusese prinsă numai cu două nituri, deși mânerul mai are încă patru capete de nituri false (atrape). Nu este exclus ca mânerul să fi fost adaptat secundar la o lamă cu placă de mâner. Lama are o creastă puternică pe mijlocul ei și este șerpuită în așa fel, încât partea ei cea mai lată se află în jumătatea ei superioară. Lățirea lamei este însă ușoară și lină, nu bruscă. Placa mânerului are un decor format dintr'un cadru în formă de potcoavă conturată de benzi hașurate (ca la Povegliano deci) în care stau trei bucle dispuse simetric, una sus și două pe laturi; potcoava este închisă jos de o bandă în zig-zag hașurată și stă pe un triunghi. Pe lamă găsim ca de obicei motivul „lanțetă”. Decorul plăcii mânerului amintește, prin bucele în cerc pe care le are, pe cel al săbiilor Sauerbrunn dela Pichlern și din „Ungaria” (Fig. 4 și 7).

Prin săbille dela Povegliano, Hochstadt și München, legate prin decor de grupa Sauerbrunn, suntem îndreptați către o grupă destul de răspândită de lame din bronzul mijlociu, toate cu conturul șerpuit și în majoritatea cazurilor decorate și a căror evoluție tipologică este bine stabilită.

Este un lucru îndeobște cunoscut că începând chiar dela sfârșitul bronzului timpuriu se petrece o evoluție caracteristică a pumnalelor de metal folosite în chip general la începutul bronzului. În această din urmă vreme se întâlnesc în Europa centrală, care ne interesează pe noi aici, dar și în alte regiuni ale Europei, așa numitele „pumnale triunghiulare” cu mânerul metalic, despre care s'a crezut multă vreme că au fost fabricate în Italia, dar care par a fi avut în realitate mai multe centre de fabricație. În afară de aceste „pumnale triunghiulare”, epoca timpurie a bronzului a mai cunoscut așa-zisele „pumnale-topoare” (helebarde) și mici pumnale fără mâner metalic. La trecerea spre bronzul mijlociu pumnalele acestea încep a se lungi și a căpăta un contur șerpuit³⁵⁾. Această evoluție, ale cărei cauze nu ne interesează aici în chip direct, are drept rezultat apariția unor pumnale și săbii cu conturul șerpuit și cu sau fără mâner plin metalic. Aceste lame șerpuite au totdeauna o creastă mediană bine marcată și se pot împărți din punct de vedere al formei în primul rând în două mari clase: una cu partea mai lată a lamei în partea superioară a ei, cealaltă cu lama lățită în jumătatea dinspre vârf. Între aceste două forme extreme, care caracterizează în chip oarecum exclusiv pe

³⁵⁾ A se vedea pentru această evoluție de ex. *Montellus Chronologie*, p. 128; recent chestiunea a fost reluată de *J. Forssander*, *Der ostskandinavische Norden während der ältesten Metallzeit Europas*, Lund 1936, Cap. III, mai ales p. 184.

de o parte lamele *d'estoc*, pe de alta pe cele *de taille*³⁶⁾, se înscriază o a treia grupă restrânsă de lame, bine balansate pentru a servi la ambele feluri de lovituri și a căror maximă lărgime se apropie de mijlocul armei³⁷⁾. Pentru origina lamelor de forma celor de tip Boiu-Sauerbrunn nu pot intra în discuțiune din punct de vedere tipologic decât lamele având lărgimea maximă în partea superioară, deoarece am văzut că tocmai umflarea lamei în partea ei superioară este caracterul morfologic distinctiv al acestora din urmă. Origina tipologică a lamelor de tip Boiu-Sauerbrunn trebuie căutată deci în cercul lamelor cu partea mai lată în jumătatea superioară.

Înainte însă de a cerceta această chestiune mai de aproape, trebuie să examinăm pe scurt și chestiunea evoluției decorului pe lamele derivate din pumnalele bronzului timpuriu.

„Pumnalele triunghiulare“ din bronzul timpuriu sunt decorate în majoritatea cazurilor pe placa mânerului, în locul în formă de potcoavă delimitat în chip natural de umerii mânerului metalic și apoi și pe lamă. Adăugăm pentru claritate că un mâner metalic este format dintr'o apucătoare, partea care se prinde în mână, și dintr'o placă lărgită, partea care se aplică pe placa lamei și se fixează acolo cu nituri. Majoritatea săbiilor europene cu mâner metalic au placa mânerului scobită în formă de potcoavă la partea ei de jos. (Vezi mânerul săbiei dela München la pl. 1/4). La pumnalele triunghiulare întâlnim pe placa lamei, în partea lăsată liberă de tăetura din placa mânerului, un ornament constând dintr'un cadru în formă de potcoavă, — care nu este decât sublinierea conturului interior al scobiturii din placa mânerului metalic, — umplut cu triunghiuri, zig-zaguri, linii sau benzi frânte în unghiuri drept și puține alte elemente. Lama acestor pumnale este decorată cu linii care subliniază conturul ei, formează așadar unul sau mai multe triunghiuri.

La lamele șerpuite din bronzul mijlociu decorul lamei ia în chip natural, urmând acum conturul șerpuit al lamei, forma de „lanțetă“. Pe placa mânerului decorul ori dispare, ori se simplifică, ori este înlocuit cu alte motive.

Trebuie să reținem din faptele expuse mai sus amănuntul că însuși obiceiul de a decora săbiile, locul unde se aplică decorul și în multe cazuri însuși motivele decorului sunt determinate la săbiile și pumnalele cu conturul

³⁶⁾ Cităm pentru mai mare claritate exemple: pentru lamele *d'estoc* sabia dela München (Pl. 1/4), pentru cele *de taille* exemplarele reproduse la *Montellus*, *Chronologie*, Fig. 318 și 322 și sabia dela Povegliano, aici pl. 3/1.

³⁷⁾ Exemple: frumoasa sabie din primul depozit dela Hajdu-Samson, Comitat Hajdu, Ungaria, de văzut de ex. la *Forssander* op. cit. Fig. 36; apoi o sabie dela Cascina Ranza (depozit) în Italia de Nord tot la *Forssander* op. cit. Fig. 34 sus dreapta.

șerpuit din bronzul mijlociu de tradiția „pumnalelor triumphiulare“ din bronzul timpuriu.

Să urmărim acum mai de aproape nașterea din aceste tradiții, a lamelor de tip Sauerbrunn și Boiu. După cum am subliniat deja, un prim element distinctiv al lor, forma lamei, nu poate fi derivat decât din armele cu partea mai lată în jumătatea superioară, ca la sabia dela München. Săbii și pumnale care să aibă forma piesei dela München se cunosc relativ puține în Europa. Printre lamele șerpuite din bronzul mijlociu enumerate de Montelius și, mai recent și mai complet, de Forssander³⁸⁾ numai un exemplar din „Ungaria“³⁹⁾ are forma aceasta. Fragmentul, — partea dinspre mâner, — unui exemplar identic este însă cunoscut ca fiind găsit la Nagy-Gáj în Torontal⁴⁰⁾. Pe de altă parte la Lavrica în Carniola a fost descoperit într-o turbieră un pumnal de bronz lung de 26 cm., având lama de forma discutată aici și decorat pe placa mânerului cu o potcoavă executată la fel cu cea de pe sabia dela Povegliano (Pl. 3/1), dar cu capetele atingându-se jos, iar pe lamă cu „lanțeta“ obișnuită⁴¹⁾. La aceasta se reduce numărul exemplarelor de acest fel cunoscute până acum. Restul lamelor șerpuite din bronzul mijlociu aparțin tipurilor cu lama lătită jos sau la mijloc; ele ne pot servi în cercetarea noastră numai în ceea ce privește decorul, nu însă în ceea ce privește forma.

Desigur că nu putem trage încheieri prea îndrăznețe din analiza unui material așa de redus încă. Totuși unele observații de fapt se impun. Astfel exemplarele din Carniola și Bavaria (Lavrica și München) se arată a fi, prin decorul lor, *vestice*, în înțelesul că origina lor trebuie căutată în zona imediat la est și nord-est de Alpi. Exemplarele corespunzătoare ca formă din fosta Ungarie (Nagy-Gáj și „Ungaria“) sunt la rândul lor, tot grație decorului pe care îl au, — spiralic, — *estice*. În afară de aceasta ni se mai impune constatarea tipologică elementară că între aceste lame de tip, — ca formă, — Lavrica-Nagy-Gáj și cele de tip Sauerbrunn nu există decât o singură deosebire morfologică esențială: lamele Sauerbrunn accentuează umflarea lamei din partea ei superioară. Din punct de vedere tipologic așadar trecerea dela un tip la altul este perfect clară și în fond morfologic neînsemnată. Compa-

³⁸⁾ Montelius Chronologie p. 3 2 sqq.; Forssander op. cit. p. 184 sqq.: fragmentul, dela Nagy-Gáj și pumnalul dela Lavrica pe care le vom aminti mai jos nu sunt pomenite de Forssander.

³⁹⁾ Hampel Pl. 85/2: decorat cu spirale.

⁴⁰⁾ Milleker B. Délmagyarország régisegleletei etc. III. 1 1907 p. 62 Pl. 1/4: forma, decorul și toate amănuntele sunt identice cu cele ale exemplarului din „Ungaria“ citat la nota 39.

⁴¹⁾ W. Schmid, Die bronzzeit in Krain in „Carniola“, Zeitschrift für Heimatkunde, Laibach, vol. 2, 1909, p. 112, sqq: pumnalul dela Lavrica la Pl. 4/5 și Fig. 16 cu p. 126.

rând mai departe între ele din punct de vedere al formei cele trei tipuri de lame, Lavrica-Nagy-Gáj, Sauerbrunn și Boiu, vedem că între primele două nu este decât o deosebire ușoară, doar o mai marcată umflare a părții superioare la tipul Sauerbrunn, pe câtă vreme tipul Boiu se distanțează prin adaosul limbii la mâner și prin stricta canonizare și hotărîta subliniere a caracterelor morfologice evolute în cadrul celorlalte două tipuri.

Că lamele de tip Sauerbrunn sunt de derivat tipologicește din cele de forma Lavrica-Nagy-Gáj este nu numai limpede din punct de vedere morfologic, dar se poate documenta și prin izbitoare analogii de decor. Motivul în potcoavă de pe pumnalul dela Lavrica se regăsește pe toate exemplarele din seria Sauerbrunn; pe sabia dela München (Pl. 1/4) am văzut că potcoava este mărginită jos de o bandă în zig-zag, de tradiție transmisă de „pumnalele triumghiulare”; tot o bandă în zig-zag închide și potcoavele de pe lamele de tip Sauerbrunn dela Pichlern (Fig. 7) și din „Ungaria” (Fig. 4). Legătura între motivul dela Pichlern, cu patru arcuri în cerc, și pumnalele triumghiulare din bronzul timpuriu o fac două pumnale nord-italice⁴²⁾ dela sfârșitul bronzului timpuriu, unul având în interiorul potcoavei un motiv în formă de romb cu laturile foarte concave, dar fără benzile care leagă la Pichlern acest motiv de potcoavă, celălalt având potcoava închisă jos cu o bandă în zig-zag. Amândouă pumnalele nord-italice au atârând de potcoavă lungi triumghiuri hașurate de cea mai bună tradiție a „pumnalelor triumghiulare”. Lama lor este în afară de aceasta sensibil umflată în partea superioară, ceea ce arată că în acest cerc tendința spre evoluția către forma de lamă Sauerbrunn exista încă de timpuriu. Acest din urmă fapt este demonstrat eventual și de două alte lame, din bronzul mijlociu de data aceasta, una provenind dela Villa-Stra în provincia Venetia⁴³⁾, cealaltă dela Bregenz pe lacul Constanța⁴⁴⁾, care au aproape forma tipică Sauerbrunn, dar nu sunt decorate decât pe lamă (cu „lanțetă”). Aceste lame pot fi însă considerate și ca rezultatul unei influențe a lamelor Sauerbrunn asupra unor săbii de tip Lavrica. Nu mai puțin reiese și din prezența acestor săbii că în această regiune vestică circum-alpină forma de lamă Sauerbrunn este oarecum endemică.

⁴²⁾ *Fr. Behn*, *Italische Altertümer vorhellenistischer Zeit* (Kataloge des röm.-germ. Centralmuseums, No. 8, Mainz 1920), p. 27, Fig. 4, No. 177; No. de inventar O. 10825, Muzeul Mainz; al doilea pumnal la *Montelius*, *Die vorklassische Chronologie Italiens*, Pl. 11/0 și *La civilisation primitive en Italie*, Pl. 78.

⁴³⁾ *Montelius*, *Die vorklass. Chron. Italiens*, Pl. 8/3; *J. Naue*, *Die vorrömischen Schwerter aus Kupfer, Bronze und Eisen*, München 1903, Pl. 14/5.

⁴⁴⁾ *Naue*, op. cit., Pl. 15/1 cu p. 36 unde nu se dă nici o altă lămurire.

Vedem aşadar că tipul Sauerbrunn are puternice legături cu Italia de nord şi cu regiunile imediat la nord-est de Alpi. Elementele tipului Sauerbrunn care nu se pot explica în momentul de faţă ca fiind derivate din cercul amintit nord-italic şi est-alpin au a fi socotite drept de creaţie locală, cum este legarea rombului cu potcoava la decorul de tip Pichlern⁴⁵⁾, sau ca datorite unei influenţe a tipului Boiu, ca forma de inimă a potcoavei.

Grupa Sauerbrunn se poate socoti deci ca explicată în origina ei printr'o desvoltare est-alpină a unor forme şi motive de origină nord-italică, al căror termen iniţial este de căutat în „pumnalele triunghiulare” şi în cele fără mâner metalic din bronzul timpuriu. Tradiţia pumnalelor triunghiulare este foarte clar documentată în preajma ariei de răspândire a tipului Sauerbrunn prin trei pumnale reproduse de Montelius⁴⁶⁾; primele două, unul dela Lange Wand în Austria de jos, celălalt dela Perjen lângă Landeck în Tirol, au mânerul plin, metalic, şi reprezintă o desvoltare a „pumnalelor triunghiulare”, dar sunt de datat în bronzul mijlociu; cel de al treilea pumnal, găsit în palafita din turbiera dela Laibach în Carniola, are numai placă la mâner, decorul desvoltat din cel al pumnalelor triunghiulare şi lama lăţită în partea inferioară, amănunt care îl datează tot în bronzul mijlociu.

În ceea ce priveşte tipul Boiu se poate ridica acum chestiunea întrucât explicaţia tipologică a originii lui, care este aceeaşi ca pentru tipul Sauerbrunn, echivalează şi cu explicaţie istorică, după cum am văzut că este cazul la tipul Sauerbrunn, — întrucât adică lamele de tip Boiu trebuiesc privite ca o modificare şi specializare a celor Sauerbrunn, după modelul cărora vor fi fost lucrate, ori drept rezultatul unei evoluţii tipologice de aceeaşi natură, dar paralelă cu cea a tipului Sauerbrunn, evoluţie care să fi pornit în ultima etapă dela lamele estice decorate cu spirale de gen Nagy-Gáj — „Ungaria”, pomenite mai sus. Faptul că lamele de tip Boiu au în chip constant un decor cu elemente spiralice, lucru pe care nu-l observăm niciodată în grupa Sauerbrunn, nici în cercul formelor de origină ale acesteia, dar care concordă cu prezenţa ornamentului spiralic pe lamele dela Nagy-Gáj şi din „Ungaria”, ar milita în favoarea ipotezei ultime. Deasemenea prezenţa constantă a limbii de mâner la tipul Boiu, care este străină tipului Sauerbrunn ar constitui o probă în acelaşi sens. Prezentată însă aşa, numai cu aceste elemente la îndemână, chestiunea nu se poate soluţiona sigur într'un sens sau altul. Suntem siliţi să ne mulţumim pentru moment cu o formulare limpede a celor două posibilităţi privind naşterea tipului Boiu: a) ca o modificare şi specializare locală a tipului

⁴⁵⁾ Pe capul unui ac din Ungaria, *Hampel*, Pl. 225/6b, se observă acelaşi amănunt,

⁴⁶⁾ *Chronologie*, Fig. 316—318.

Sauerbrunn, cu care prilej forma capătă aspectul de șablon și limbă la mâner, iar placa mânerului decorul specific spiralic; b) ca rezultatul unei evoluții paralele cu cea care a dus la crearea lamelor Sauerbrunn și pornind dela aceleaș tradiții, dar dela etape anterioare locale reprezentate de lamele gen Nagy-Gáj — „Ungaria“, iar pentru lărgirea bazei discuțiunei trebuie să încercăm o explicație a originii celor două elemente specifice tipului Boiu, anume a decorului de pe placa mânerului și a limbii mânerului.

Cu privire la decor trebuie să accentuăm dela început că, în ciuda unei cercetări atente a materialului contemporan, atât a celui în bronz, cât și a celui ceramic, nu am găsit nimic care să indice că el ar fi fost copiat, gata creiat în forma în care îl găsim pe săbii, după decorul unui alt produs în bronz sau lut ars. Aspectele de civilizație ale epocii de bronz din regiunile în care apar săbiile de tip Boiu, contemporane cu aceste lame și care să opereze cu o ornamentație spiralică, anume civilizațiile pe cari le-am denumit Wietenberg, Otomani, Vatina și Bjelo-Brdo-Gârla-Mare nu ne arată nimic care ar putea explica mulțumitor decorul nostru⁴⁷). Unele analogii îndepărtate pe care le găsim pe ceramică sunt prea vagi și nu pot în nici un caz să fie puse la origina motivului de pe săbii. Suntem obligați așadar deocamdată să găsim o explicație a acestui decor chiar pe săbii și în legătură cu săbiile. Și atunci ni se prezintă trei ipoteze.

Prima ipoteză ar porni dela decorul plăcii mânerului săbiilor dela Nagy-Gáj și din „Ungaria“, a cărui parte superioară este formată de o spirală în formă de C așezată cu deschiderea în jos și prevăzută cu un triunghi arcuit care îi dă aspectul unei spirale în C frânte. Acest tip de spirală este foarte frecvent întrebuițat în grupa Vatina și mai rar și în altele și corespunde ca

⁴⁷) Vezi informația pentru Wietenberg la Schroller, op. cit., p. 12 sqq. și, mai ales pentru data justă, Stand, p. 92 sqq.; pentru Otomani Stand, p. 89 sqq.; pentru Vatina și Bjelo-Brdo la Childe, op. cit., p. 284, sqq. și 287 sqq. — Polemica lui Schroller împotriva datării de către noi a civilizației Wietenberg nu în cel mai vechiu neolitic, cum căutase să demonstreze Schroller, ci în epoca de bronz mijlocie și târzie, (vezi *Prähistorische Zeitschrift* Berlin, 23, 1932, p. 365 sq. (Nestor) și 24, 1933, p. 335 sqq. (Schroller)), nu mai are nevoie, în ceace privește cercurile de specialitate străine, de nici o replică. Critica s'a alăturat unanim părerii documentate de noi, și anume atât prin scrisa specialiștilor ne-unguri (P. Reinecke, V. G. Childe, E. Wahle, R. Pittioni, E. Beninger), cât și prin cea a arheologilor unguri, pe opinia cărora Schroller pare a pune mai mult preț (J. Banner, Sandor Gallus jun.) Ultimul dintre specialiștii unguri s'a pronunțat F. Tompa, dar tot atât de categoric. Cităm aici, ca singura satisfacție pe care înțelegem să ne-o luăm pentru tonul prea personal al polemicii lui Schroller, cele scrise de Tompa: „Cu privire la datarea civilizației Wietenberg urmărm ca de altfel toți ceilalți cercetători fără excepție concepția lui Nestor... Această părere nu poate fi sdruncinată de ultimul răspuns dat de Schroller scriselor lui Nestor“, Tompa, op. cit. mai sus la nota 11 p. 101.

formă exact cu un pendentiv de bronz comun în această vreme⁴⁸). Ca o modificare a unei astfel de spirale s'ar putea socoti partea centrală a motivului de pe săbiile Boiu. Rama cu colțul intrat sus ar fi în acest caz impusă de forma spiralei (frânte), iar triunghiul care închide motivul ar fi o subliniere a triunghiului format în chip natural în acest loc de partea superioară a „lanțetei“, ca la sabia dela München de pildă (Pl. 1/4).

O altă explicație, tot de ordin stilistic, ar porni dela ipoteza că s'a gravat întâi pe placă o spirală în S culcată sau două spirale alăturate, care ar fi invitat apoi dela sine mâna gravorului cu prilejul tragerii râmei, să intre cu rama în formă de colț în spațiul dintre cele două înfășurări ale spiralei. Triunghiul și restul s'ar explica în această ipoteză exact ca și în primă.

O a treia explicație ar lua în considerare eventualitatea ca decorul nostru să reprezinte nu rezultatul unei evoluții naturale stilistice, — mai ales că el ne este cunoscut numai în forma lui definitivă fixă, fără trepte de evoluție stilistică, — ci un obiect oarecare de uz practic, să aibă adică o origină skeuomorfică.

Căutând să vedem care ar putea fi obiectul reprezentat de decorul nostru, găsim ca tip cu formă apropiată o serie de mici aplici, de obicei turnate în metal alb și aparținând primei perioade a epocii de bronz și cercului întins de civilizație denumit Aunjetitz. Aceste aplici, care au fost studiate ultima dată de către profesorul dela Breslau H. Seger⁴⁹), apar în două forme principale, dintre care cea mai recentă, documentată până în prezent în Saxonia, Marca Brandenburg, Poznan și Hannovera are aproape exact conturul decorului de pe săbiile de tip Boiu, doar fără colțul intrat ca la inimă din partea superioară (Fig. 8). Partea interesantă și ademenitoare a acestei interpretări a decorului nostru nu stă însă în faptul că el reprezintă o aplică din bronzul timpuriu, — mai ales că această teorie s'ar lovi și de dificultatea că astfel de aplici nu s'au găsit încă în aria de răspândire a săbiilor Boiu, — ci în sugestiile pe care le pune în lumină faptul, cu dreptate subliniat de Seger, că aplicile în discuțiune reprezintă miniaturi ornamentale ale unor scuturi, fapt confirmat și de amănuntul că mai cu seamă în forma mai târzie, care ne interesează aici, plăcile au redată pe dos și apucătoarea scutului. S'ar putea deci admite că decorul săbiilor de tip Boiu reprezintă un scut, al cărui original contemporan era natural construit din materii organice pieritoare, lemn și piele, și avea o formă derivată din scuturile bronzului timpuriu ce ne sunt documentate întâmplător prin miniaturile ornamentale turnate în

⁴⁸) Cf. de ex. *Hampel*, Pl. 54/6.

⁴⁹) *Altchlesien* 1, 1926 (Breslau), p. 76 sqq.

bronz sau metal alb. Deosebirea de formă între aceste supozate scuturi din bronzul mijlociu și cele din bronzul timpuriu s'ar reduce la scobitura pe care primele o au în partea superioară și al cărui rost practic este lesne de înțeles, ca reprezentând o creștătură prin care războinicul putea vedea fără a se descoperi prea mult. Sabia este o armă de atac, iar scutul una de apărare. Dar sabia apără și ea pe războinic. Legătura de idei, care să ducă la reprezentarea unui scut pe o sabie este ușor de stabilit și de înțeles. Spiralele sau cercurile concentrice de pe decorul nostru ar reda în această ipoteză decorul scutului, doi ochi sau două discuri solare, cu înțeles magic, apotropaic, de îndepărtare a forțelor funeste, și sunt ușor explicabile și pe un scut, și pe o sabie. Desigur că pe diferitele pumnale sau săbii de tip Boiu ce ne sunt cunoscute acest scut a putut fi executat mai exact sau mai neglijent, după mâna și mintea fiecărui meșter. Ceace interesează însă la interpretarea noastră este schema ornamentală care stă la baza motivului.

Formulăm această din urmă interpretare a motivului de pe săbiile Boiu cu toate rezervele pe care le impune orice încercare de pătrundere, pornind dela resturile civilizației materiale, în intimitatea gândirii și simțirii magico-religioase și a vieții spirituale în general a oamenilor preistorici. Rezultatele la care ajung astfel de încercări nu pot avea în majoritatea cazurilor decât o valoare de ipoteză, sortită să fie lipsită de dovada științifică, atâta vreme cât nu sunt fundamentate pe un studiu adânc al întregului complex de manifestări ale spiritului omului preistoric și pe o metodă stabilită în urma acestui studiu⁵⁰⁾.

Oricum se va rezolva problema originii motivului care decorează lamele de tip Boiu, un fapt rămâne bine stabilit încă de pe acum: el este specific acestei grupe și, după cât se poate vedea până acum, de creație locală.

Un ultim element rămas de cercetat în legătură cu săbiile de tip Boiu este de ordin structural-morfologic și privește prezența limbii la mâner.

Problema pe care o pune această prezență este de o importanță deosebită, deoarece pune din plin o altă problemă, de ordin mai general, a preistoriei europene, anume pe aceia a locului prim de apariție și a originii săbiilor atât de răspândite și atât de tipic europene, numite cu limbă de mâner („Griffzungenschwerter“, „épées à soie plate“), grupă mare de săbii în care grupa Boiu nu reprezintă decât o formă specială timpurie, singularizată

⁵⁰⁾ A se vedea în această privință de pildă articolul lui B. v. Richthofen, *Zur religionswissenschaftlichen Auswertung vorgeschichtlicher Altertümer in „Mitteilungen der anthrop. Gesellschaft in Wien“* 62, 1932, p. 110 sqq. care dă și o bogată literatură asupra chestiunii. Interesante observații principale și de metodă se găsesc și în ultima carte a lui A. van Schelte *Die Kunst unserer Vorzeit* (1936).

prin forma lamei și prin decorul ei. Săbiile cu limbă la mâner apar pentru prima oară în forme comune nedecorate în aceeaș vreme ca săbiile de tip Boiu și dăinuiesc apoi până la sfârșitul epocii de bronz, pentru a se continua modificate și în epoca de fier. P. Reinecke a încercat să demonstreze de curând⁵¹⁾ că primele săbii cu limbă la mâner au apărut în regiunile noastre și a documentat această teorie și cu săbiile de tip Boiu.

Pentru noi, în studiul de față, chestiunea se prezintă în primul rând sub forma întrebării cum se explică limba la mânerul săbiilor Boiu: de unde a fost ea împrumutată, ori este ea cumva o creație originală a acestei grupe? Căci noi am văzut că lamele Sauerbrunn și Boiu pornesc, judecând după toate caracterele lor morfologice și de decor, dela lame cu placă de mâner, fără limbă. Am mai văzut apoi că limba de mâner este specifică tipului Boiu și se întâlnește rar la lamele Sauerbrunn, fără a putea fi explicată nici acolo, nici aici, prin ascendența tipologică a tipului. Cu atât mai acut se pune deci întrebarea de unde provine limba de mâner în această grupă.

Sistemul în sine de a prevedea instrumente sau arme de tăiat cu o limbă pe care să se aplice plăselele de materie organică este cunoscut Europei centrale chiar la sfârșitul neoliticului și în vremea primelor începuturi ale epocii de bronz. Deja în așa numita „epocă de cupru I din Ungaria“, — o civilizație târzie neolitică documentată mai ales în mari cimitire de înhumăție, dintre care cele mai cunoscute sunt cele dela Bodrog-Keresztur și Pusztavánháza în Ungaria de est, — unele pumnale de cupru au drept mâner o limbă care se introducea în mânerul propriu-zis de os sau de lemn⁵²⁾. Dar în afară de aceste apariții târzii neolitice, oarecum netipice pentru amănuntul discutat aici, Europa centrală a cunoscut și o serie de mici pumnale de cupru cu limbă tipică la mâner și de multe ori chiar cu ramă, cu margini ridicate, la această limbă. Aceste pumnale apar în cadrul grupeii etnico-culturale denumită a „paharelor în formă de clopot“ („Glockenbecher“, „vases caliciformes“, „bell-beakers“), grupă pornită din Spania, și răspândită mai mult sau mai puțin sporadic în Europa centrală până la Dunărea de mijloc și până în Polonia, unde este documentată mai ales în morminte. Data acestor morminte este, după cum se admite pe bune motive, sfârșitul neoliticului. În ultimul timp s'a dovedit însă prin asociațiuni caracteristice de inventar că majoritatea mormintelor cu „pahare-clopot“ din Austria și Ungaria aparțin deja bronzului

⁵¹⁾ Germania 15, 1931, p. 217 sqq.

⁵²⁾ Cf. de ex. pumnalul dela Pusztavánháza la J. Hillebrand, Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztavánháza [Archaeologia Hungarica 4, 1929], Pl. 4/5.

timpuriu⁵³⁾. În ceace privește pumnalele cu limbă de mâner din această grupă Forssander a dat de curând o listă necompletă, dar utilă a lor; se cunoaște chiar o formă de turnat pentru astfel de pumnale⁵⁴⁾. Este deci dovedit că limba de mâner, chiar cu mărgini ridicate, este introdusă în formă absolut tipică în Europa centrală dintr'un mediu mediteranean (Spania) încă dintr'o vreme care corespunde cu prima perioadă a bronzului central-european. O ipoteză îndrăznească ar admite, pornind dela acest fapt, că într'un mediu și într'o formă pe care nu le avem încă documentate, tradiția acestei realizări meșteșugărești s'a menținut undeva la Dunărea de mijloc și a fost reluată apoi de turnătorii săbiilor de tip Boiu.

Dar problema nu se prezintă atât de simplu precum ea apare din discuția de mai sus asupra posibilității unei tradiții locale a limbii de mâner în Europa centrală. Un element important care o complică este faptul că săbiile de tip Boiu nu sunt cum am pomenit, decât o grupă restrânsă în cadrul marelui grup de săbii cu limbă la mâner cunoscute în Europa centrală în bronzul mijlociu. Discuția trebuie așadar lărgită ținând seama și de acest element nou.

Înainte însă de a discuta această grupă de săbii și anume seria cea mai veche a ei, este necesar, pentru claritatea celor ce vor urma, să consemnăm după acum unele observații de ordin tipologic făcute de diferiți savanți cu privire la săbiile cu limbă de mâner în general.

Trebuie să reținem astfel din clasificarea celor mai timpurii săbii de acest fel făcută de Sprockhoff⁵⁵⁾ distincția stabilită de acest învățat între săbiile cu *limba dreaptă* și cele cu *limba umflată la mijloc*; primele au umerii plăcii mânerului de obicei mai lăsați, celelalte mai proeminente și rotunjite. Am văzut mai sus că printre săbiile de tip Boiu sunt unele („Ungaria“, (Pl. 2/1.) Kojatky (Pl. 1/3) și eventual și Boiu) a căror limbă are tendința

⁵³⁾ Vezi Prähist. Zeitschr (Berlin) 24, 1934, p. 142 sq. (Beninger) și Wiener Prähist. Zeitschr. 24, 1937, p. 28 și 86 (Willvonseder); cf. și nota următoare

⁵⁴⁾ Forssander, op. cit., p. 70; pentru exemplarele din Boemia de completat cu J. Schráníl, Studie o vzniku kultury bronzové v Čechách (Praga 1921), Fig. 1/1-3 și de adăugat și pumnalul din mormântul descoperit recent la Praga XIX-Bubenec, publicat de Schráníl în II et III rapport de l'inst. arch. de l'Etat Tchécoslovaque (1929-30), Praga 1931, p. 79, Fig. 49/2; acest mormânt confirmă și pentru Boemia, prin cerceii de argint pe care îi conține, data târzie, — bronzul timpuriu, — a mormintelor ca „vase-clopot“ din aceste regiuni. O altă confirmare este adusă și de mormintele dela Bekasmegyer din Comitatul Pest, unde s'a găsit și un pumnal de felul celor discutate aici, care la analiză s'a dovedit chiar a fi de bronz, nu de cupru! Vezi Tompa, op. cit., p. 60, cu Pl. 19/1-7. De altfel și în cunoscutul depozit dela Neuenheiligen în Saxonia este cuprins un pumnal de bronz cu limbă de mâner prevăzută cu margini ridicate de jur împrejur; vezi depozitul întreg în fotografie la Childe, op. cit., Fig. 14 și numai pumnalul, în desen, la Montelius, Chronologie, Fig. 103; data depozitului este prima jumătate a bronzului timpuriu.

⁵⁵⁾ În op. cit. mai sus la nota 24,

de a se umfla puțin la mijloc. Un alt amănunt care trebuie reținut este cel subliniat de Aberg⁵⁶⁾, care pornind dela distincția pomenită a lui Sprockhoff, observă că o eventuală influență myceniană poate fi făcută răzpunzătoare numai de *limbile drepte*, singurele uzitate în cercul mycenian și nu și de cele umflate la mijloc, care sunt o creație a Europei centrale. Însfârșit, notăm foarte justă și interesantă observație tipologică a lui Sprockhoff⁵⁷⁾ cum că umerii proeminenți, „în formă de clopot“, ai săbiilor care au și limbă la mâner nu constituiesc o necesitate practică, — deoarece limba dă ea singură mânerului destulă stabilitate, — ci indică doar eventual că aceste săbii sunt de derivat din lame cu placă la mâner, unde limba lipsind, placa trebuie să fie cât mai largă pentru a primi pe o suprafață cât mai mare mânerul de materie organică.

O grupă de săbii cu limbă de mâner, contemporană cu grupa Boiu, dar nu de tipul Boiu, documentată în Europa a fost pentru prima dată scoasă în evidență de P. Reinecke în studiul său din 1931 deseori citat aici. Aceste săbii au limba dreaptă și umerii lăsați și sunt cunoscute din următoarele locuri notate de Reinecke⁵⁸⁾: Povegliano în nord-estul Italiei (deci Povegliano II, ținând seama de sabia de alt tip de acolo pomenită mai sus (Pl. 3/2), Weisskirchen (Fehértemplom, Biserica Albă) în Banatul sârbesc (Pl. 3/3), Zombor și Joschewa (Pl. 3/4) în Serbia de Nord, Szomolany (Smolenice) în Slovacia și Nagy-Gáj II în Torontal (formă deosebită, altă sabie decât cea decorată din acelaș loc, discutată mai sus). În Italia de mijloc Reinecke nu a putut documenta această grupă, dar între timp această lacună pare a se fi împlinit: în săpăturile făcute pe promontoriul dela Monte Gargano, în grottele dela Manaccore lângă Peschici, s'au găsit în două peșteri alăturate o serie de morminte, răvășite în parte, care conțineau între altele și două săbii de tipul discutat aici⁵⁹⁾ (Una la pl. 3/5).

Data acestei grupe, pe care am numi-o grupa Povegliano II-Joschewa, este după Reinecke prima jumătate a bronzului mijlociu. Această dată este indicată de asociația de inventar dela Povegliano, de cea dela Zombor (cu ace și cu un topor de luptă din prima jumătate a bronzului mijlociu, găsite în

⁵⁶⁾ *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie* 5, Stockholm 1936, p. 28.

⁵⁷⁾ Op. cit., p. 7.

⁵⁸⁾ Pentru a evita citatele zadarnice trimitem pentru aceste piese la Reinecke, Germania 15, 1931, p. 21, sqq. unde se găsesc trimerile necesare.

⁵⁹⁾ O dare de seamă preliminară asupra săpăturilor din grottele Manaccore s'a tipărit în *Bolletino di Paleologia Italiana* 54, 1934, p. 27 sqq. (E. Baumgärtel); săbiile la care ne referim sunt reproduse acolo la Pl. 10/1 resp. 11/5. Unele materiale din aceste peșteri sunt mai târzii.

acelaş loc, deşi nu împreună cu sabia⁶⁰⁾ şi de cea dela Smolenice, unde este aceeaşi situaţie (minus toporul de luptă) ca la Zombor.

Constatăm aşadar că de ambele părţi ale Adriatiei (vezi harta dela Fig. 9 unde grupa aceasta este însemnată cu o cruce), în Italia de nord-est şi în părţile de nord-vest ale Peninsulei balcanice, aici cu o tendinţă de îngrămădire la Dunărea de mijloc în amont de Porţile de Fier, — şi cu un exemplar ajuns tocmai lângă Bratislava (Smolenice), — este documentată o grupă de săbii simple cu limbă la mâner, care comparate cu primele săbii central-şi nord-europene de acelaş fel (cu limba dreaptă), care apar deabia în a doua jumătate a bronzului mijlociu⁶¹⁾, se adevăresc, după arătările lui Reinecke, a fi, alături de cele din grupa Boiu, primele săbii cu limbă de mâner din Europa şi prin aceasta la origina întregii serii de săbii de acest fel din Europa extra-egeică.

În cece priveşte origina grupei de săbii pe care am numit-o grupa Povegliano II-Joschewa, atât Reinecke, cât şi Aberg⁶²⁾ sunt de părere că avem de a face cu o influenţă myceniană. În cercul mycenian săbii cu limbă tipică la mâner (dreaptă) apar într-o vreme corespunzând sfârşitul bronzului timpuriu central-european; cele mai tipice şi mai bine cunoscute exemplare sunt cele găsite în însăşi mormintele regale dela Mycena. În sprijinul unei determinări myceniene a apariţiei grupei Povegliano II-Joschewa vorbeşte în primul rând forma dreaptă a limbii, iar în al doilea rând răspândirea mai mult sudică, circum-adriatică, a grupei.

Graţie grupei de săbii simple cu limbă de mâner Povegliano II-Joschewa, cu legăturile ei presupuse în cercul mycenian, se desenează o a doua posibilitate cu privire la origina limbii de mâner a grupei Boiu. Dacă privim pe hartă (Fig. 9), vedem că săbiile Povegliano II-Joschewa sunt grupate până acum, cu excepţia celei dela Smolenice, *alături* de cele de tip Boiu-Sauerbrunn. Acestea din urmă au, în grupa Boiu, limbă la mâner, ceea ce le apropie de cele de tip Povegliano II-Joschewa, dar au tot odată şi umerii proeminenţi, rotunjiţi, la placa mânerului, — un amănunt străin acestuia din urmă şi probabilelor lor modele myceniene dar explicabil, cum am văzut, la săbiile numai cu placă de mâner de tip Sauerbrunn. O ipoteză naturală ar considera deci tipul Boiu cu rezultatul unei contaminări a săbiilor Sauerbrunn, cu placă simplă de mâner, cu tipul Povegliano II-Joschewa. Limba mânerului ar fi

⁶⁰⁾ Vezi materialul în Arch. Értésítő 28, 1908, p. 263.

⁶¹⁾ Săbiile de tip Asenkofen-Ufflamör, care se pot vedea comod la Åberg, op. cit., Fig. 48—49.

⁶²⁾ Reinecke, op. cit., Aberg, op. cit., p. 27 sqq.; Aberg nu ţine însă seama de grupa Joschewa, care sprijină părerea sa.

astfel împrumutată de săbiile Boiu dela cele de tip Joschewa. O atingere între tipurile Joschewa și Sauerbrunn este documentată de faptul că unele săbii Joschewa au lama de o formă apropiată de cea a tipului Sauerbrunn; constatăm acest lucru la una din săbiile din grotele Monaccore (Pl. 3/5), la sabia dela Zombor și la cea dela Weisskirchen (Pl. 3/3), aceasta din urmă având în plus și creastă mediană tipică pentru tipul Boiu-Sauerbrunn, pe câtă vreme tipul Joschewa are în chip normal o îngroșare plată pe mijlocul lamei.

În această ipoteză unul din elementele ne-myceniene ale săbiilor Boiu, anume forma de „clopot” a umerilor plăcii mânerului, se explică drept o moștenire a lamelor cu placă simplă de mâner, așa cum bănuise Sprockhoff. Un alt element ne-mycenian care se face ușor simțit în grupa Boiu, tendința de a umfla la mijloc limba, este, după cum a observat același Sprockhoff, datorat unei influențe a săbiilor cu mâner plin, metalic, la care mânerul ia la un moment dat această formă. Sprockhoff nu a putut însă exploata această foarte justă observație a sa, deoarece el căuta să dovedească origina nordică a săbiilor cu limbă la mâner, iar în nord nu există în bronzul mijlociu săbii autohtone cu mânerul metalic umflat la mijloc.

De fapt toate săbiile cu mâner plin metalic din prima jumătate a bronzului mijlociu⁶³⁾ au, după știința noastră și cu o singură excepție, mânerul drept sau concav, nu convex. Excepție face una din săbiile din depozitul dela Cascina-Ranza lângă Milan⁶⁴⁾, care posedă un mâner umflat la mijloc. În rest, mânerul umflat la mijloc apare deabia la sfârșitul bronzului mijlociu, la săbiile cu mânerul octogonat, când el devine comun în toată aria largă de răspândire a acestor săbii. Necunoscând până astăzi nici o sabie cu limbă de mâner cu limba umflată în Italia de nord și din prima parte a bronzului mijlociu, care să indice o eventuală transmisie a acestui amănunt de către sabia pomenită dela Cascina-Ranza, suntem obligați să atribuim apariția limbii umflate la mijloc în Europa centrală și de nord deabia influenței săbiilor cu mâner octogonal. Dar și în acest punct trebuie să uzăm de cât mai multă prudență înainte de a trage încheieri prea hotărâte: într'un mormânt cu cistă (cutie) de piatră dela Prilep în extremul sud al Serbiei, lângă Skoplie, s'a găsit o sabie lungă cu limba mânerului clar umflată și străpunsă de o singură gaură de nit și cu umerii plăcii arcuiți, dar lăsați, purtând tot câte o singură

⁶³⁾ Vezi materialul discutat și reprodus chiar în mare parte la *Forssander*, op. cit., p. 184 sqq. și 228 sqq. (de completat cu cele patru exemplare noi dela Zajta în Sătmăr, *Tompa*, op. cit., Pl. 35) unde se găsesc cele necesare și cu privire la săbiile cu mâner octogonal.

⁶⁴⁾ *Forssander*, op. cit., Fig. 34 sus, dreapta.

gaură⁶⁵⁾. Grupa de morminte în care s'a găsit sabia pare a aparține, judecând după o lance și două vase reproduse în raportul preliminar, unui etaj vechiu al bronzului mijlociu, deși, natural, față de redusa cunoaștere pe care o avem asupra epocii de bronz a acestei regiuni, această datare nu poate fi mai mult decât o impresie. Oricum sabia dela Prilep ne arată că în părțile vestice ale peninsulei balcanice este posibil să fi existat o grupă timpurie de săbii cu limba mânerului umflată la mijloc. După tip sabia dela Prilep nu poate fi în nici un caz datată în bronzul târziu, când știm că peninsula balcanică este oarecum invadată de săbii cu limbă de mâner din Europa centrală.

Am văzut în cele de mai sus că există mai multe soluțiuni posibile ale problemei privind origina limbii la mânerul săbiilor de tip Boiu și în general a săbiilor cu limbă la mâner din Europa. Una din soluțiuni este aceea care ar admite o tradiție a micilor pumnale de cupru sau bronz ale civilizației „vaselor-clopot“, care au introdus pentru prima dată în Europa centrală limba tipică de mâner, dreaptă și cu marginile ridicate. Pe baza tradiției acestor pumnale s'ar fi dezvoltat în prima jumătate a bronzului mijlociu săbiile de tip Povegliano II-Joschewa și eventual și cele de tip Boiu. Impotriva acestei ipoteze vorbește mai ales faptul că majoritatea celor mai timpurii săbii simple cu limbă la mâner, de tip Povegliano II-Joschewa, sunt găsite până acum în afara teritoriului de răspândire al civilizației vaselor-clopot și au dimpotrivă legături cu sudul și vestul circum-adriatic.

O a doua soluție ar vedea în săbiile de tip Povegliano II-Joschewa primele săbii cu limbă din Europa extra-egeică, născute sub influență myceniană și care ar fi transmis limba de mâner grupei Boiu. În momentul de față aceasta de a doua soluție apare mai verosimilă.

O a treia soluție a unei origini deosebite și independente a limbii de mâner la cele două grupe, la grupa Boiu din tradiții locale ale pumnaletelor „vaselor-clopot“, la grupa Povegliano II-Joschewa prin influențe myceniene, se cere formulată, dar apare ca foarte improbabilă.

* *

Am vorbit până acum, în materie de chronologie, de bronzul timpuriu, și de prima și a doua jumătate a bronzului mijlociu în conformitate cu ultima chronologie a bronzului central-european stabilită de P. Reinecke⁶⁶⁾, care deosebește perioadele A1 și A2 (bronz timpuriu), B (recent împărțit de alți cer-

⁶⁵⁾ Glasnik-Bulletin dela Soc. scient. de Skoplje 1, 1926, p. 495 (fotografie) și 5, 1929, p. 60, Fig. 3 cu scurt rezumat francez la p. 85.

⁶⁶⁾ Germania 8, 1924, p. 43 sq.

cetători în B1 și B2, (prima jumătate a bronzului mijlociu) și C1 și C2 (a doua jumătate a bronzului mijlociu). Această cronologie a fost stabilită pe baza materialului sud-german și boemian și reprezintă, cum este și natural, evoluția istorică și industrială a civilizației bronzului din acele regiuni. Reinecke a căutat însă să paralelizeze perioadele stabilite de el și cu materialele corespunzătoare din „Ungaria“, unde evoluția istorică și industrială a bronzului a fost alta. Unele încercări mai noi de a se stabili o cronologie independentă a bronzului „Ungar“⁶⁷⁾ — în care se cuprinde de obicei și Transilvania noastră — ca cea a lui Childe, reluată de curând de Tompa⁶⁸⁾, — nu au dus până acum la rezultate care să poată fi socotite drept bine stabilite. Astfel, sabia din mormântul dela Keszthely, datată de Reinecke pe baza acului cu care s'a găsit împreună în faza B, este așezată de Childe⁶⁹⁾ în perioada sa V, care corespunde perioadelor B și C ale lui Reinecke, iar sabia de tip Boiu dela Császártöltés este atribuită de Tompa perioadei sale Toszeg C (Bronz III), pe care Tompa face greșeala de a o paraleliza „aproximativ“ cu perioada Montelius III, deși aceasta din urmă nu conține decât material din bronzul târziu.

Aceste dificultăți cronologice, ca și altele pe care nu le discutăm aici, sunt datorite neluării în seamă a dezvoltărilor specifice locale și încercării mai tuturor cercetătorilor de a aplica peste tot un sistem cronologic stabilit pe baza materialului și evoluției istorice a unei regiuni limitate.

Dacă ținem seama de faptul, care pare a se desprinde din documentarea noastră actuală, că faza C a lui Reinecke reprezintă un cerc de forme (săbii „octogonale“, cu mânerul octogonat (C2), sau neoctogonat (C1) și un anumit tip de ace) special care nu apare peste tot și acolo unde apare constituie, chiar după Reinecke, o apariție de foarte scurtă durată, înlăturăm o bună parte din dificultățile cronologice, prin faptul că pe de o parte ținem seama numai de formele și complexele documentate în regiunile care ne interesează, iar pe de altă parte comparăm perioadele pe care le deosebim cu cele stabilite aiurea ținând seama de evoluția istorică a fiecărei regiuni, fiind astfel foarte prudenți în compararea tipurilor izolate. Constatând de ex. că în multe regiuni complexul denumit de Reinecke faza C nu apare de loc sau apare numai ca un export în mijlocul unei grupe de aspect fazeologic B, cum este bunăoară cazul în Transilvania și în mari părți din Ungaria, nu

⁶⁷⁾ O discuție asupra acestor încercări în Stand, p. 80 sqq.

⁶⁸⁾ Tompa, op. cit., p. 61 sqq.

⁶⁹⁾ Op. cit., Pl. II, tipul Ao.

ne mai mirăm cînd vedem cum tipuri din perioada B se continuă doar puţin modificate în bronzul tîrziu (perioada D Reinecke), sau chiar la începutul fierului (perioada Hallstatt A Reinecke), deoarece ne dăm seama că aici nu avem de a face cu un cerc de forme C, care să despartă faza B de faza D.

Prin caracteristicile lor tipologice şi prin evoluţia lor tipurile de săbii Sauerbrunn şi Boiu aparţin *bronzului mijlociu*. Fîind găsîte însă în majoritatea cazurilor izolate, nu le putem atribui o dată mai precisă în lăuntru bronzului mijlociu. Din grupa Sauerbrunn după ştiinţa noastră doar exemplarul dela Leobersdorf s'a găsit în cadrul unui complex mai mare de tipuri, într'o grupă de morminte plane cu schelete. Judecînd după un ac din aceiaş grupă de morminte şi reprodus odată cu sabia (cf. nota 28), avem de a face cu faza B, fără puţinţa de a preciza dacă B 1 sau B 2.

Dintre săbiile de tip mai apropiat de tipul Boiu numai sabia din m m ntul dela Keszthely s'a găsit asociată cu un alt tip de obiect de bronz, anume cu un ac având bune paralele în faza B 2 a lui Reinecke. Acelaş tip de ac se regăseşte la Zombor şi Smolenice, unde am văzut că apar şi săbii de tip Povegliano II-Joschewa. Pornind dela aceste date nu putem face aşadar nici o deosebire chronologic  între săbiile de tip Boiu şi cele de tip Povegliano II-Joschewa, deoarece ele sunt legate chronologic prin acelaş tip de ac, chiar dacă la Zombor şi Smolenice nu se ştie precis dacă acele s'au găsit la un loc cu săbiile.

O dată mai exactă a tipului Boiu prin raport la grupa Sauerbrunn şi la cea Povegliano II-Joschewa nu se poate aşadar stabili decît pe cale tipologică şi în funcţie de soluţiile la care ne oprim cu privire la relaţiile genetice şi tipologice între cele trei grupe de lame. Părerea noastră este că tipul Boiu, prin tendinţa pe care o are de a umfla în unele cazuri limba mânerului, ceace constituie oricum un element mai t rziu în Europa centrală, a durat mai mult, poate chiar, în exemplarele cu limba umflată, până spre sf rşitul bronzului mijlociu. Termenul a quo al tipului nu rămâne însă mai puţin prima jumătate a bronzului mijlociu. Sabia dela Boiu, atât de apropiată de cea dela Kojatky şi de cea şimilar  din „Ungaria“, care au limba uşor umflată, se arată a fi relativ târzie, chiar dacă nu putem fi siguri că a avut limba lărgită la mijloc.

O dată absolută pentru începutul bronzului nostru mijlociu se poate calcula în chipul următor: mormintele regale dela Mycene sunt contemporane aproximativ cu sf rşitul bronzului timpuriu central-european; această paralelizare a lui Forssander⁷⁰⁾ ni se pare mai justă decât cea a lui Aberg, care

⁷⁰⁾ Op. cit., p. 260.

datează începutul bronzului timpuriu central-european cu data mormintelor dela Mycene. Data absolută a acestora din urmă este, cum a arătat Karo⁷¹⁾, ca. 1600—1550 a. C. Căpătăm astfel pentru începutul bronzului nostru mijlociu o dată rotundă în secolul al XVI a. C. Nu ni se pare exclus ca această dată să fie chiar ca. 1600 a. C., ca adică mormintele regale dela Mycene să fie contemporane cu începutul bronzului mijlociu central-european.

*

Ne mai rămâne, înainte de a încheia studiul nostru asupra săbiei dela Boiu, să cercetăm mediul local în care această sabie s'a găsit. Acest mediu ni se prezintă întâi sub forma provinciei culturale în care sabia a fost folosită, în al doilea rând sub forma complexului strict local în care ea a fost găsită.

În ciace privește provincia, în afară de felul cum vom vedea că ea se oglindește în complexul în care s'a găsit piesa, nu putem să ne facem o idee mai limpede asupra amănuntelor bronzului mijlociu de aici deoarece descoperirile, mai ales cele funerare, sunt rare, izolate și puțin studiate⁷²⁾. Suntem siliți astfel de a trata deocamdată numai unele grupe de material în bronz, rămânând ca încadrarea lor în aspectele diferite ale civilizației bronzului mijlociu din Transilvania să fie făcută mai târziu, când, mai ales prin material scos din morminte, vom putea cunoaște mai de aproape formele documentate aici.

Din cauzele acestea nici faptul că printr'o întâmplare fericită suntem în măsură să cunoaștem cu multă probabilitate aspectul de civilizație în cadrul căreia sabia dela Boiu a fost folosită, nu ne ajută prea mult. „Măgulicea“ pe care s'a găsit sabia este cunoscută, cum am pomenit deja, mai de mult ca o stațiune preistorică. Grație bunăvoinții D-lor pictor V. Velisaratu și absolut al Facultății de Litere din București N. Șonea, care având prilejul acum câțiva ani să adune cioburi pe „Măgulicea“ le-au dăruit Muzeului Național de Antichități, putem să identificăm aspectele de civilizație care au folosit „Măgulicea“ ca loc de așezare. Deosebim astfel acolo resturile civilizației târzii neolitice de tip pe care l-am denumit Coțofeni⁷³⁾ și care nu ne poate interesa mai departe aici, și apoi resturile civilizației din epoca de bronz denumită după așezarea de pe dealul Wietenberg (Dealul Turcului) lângă Sighișoara⁷⁴⁾. Civilizația Wietenberg este reprezentată pe „Măgulicea“ prin cioburi absolut

⁷¹⁾ Die Schachtgräber von Mykenai, vol. 2 Text.

⁷²⁾ Un complex funerar ceva mai bogat este dat ca provenind dela Târgu-Mureș cu semn de întrebare (Hampel, Pl. 224) și pare mai degrabă a nu proveni de acolo.

⁷³⁾ Cf. Stand, p. 61 sqq.

⁷⁴⁾ Vezi pentru această civilizație nota 47 mai sus,

tipice, din care reproducem la Fig. 10, câteva eşantioane, atrăgând atenția asupra decorului tipic în benzi hașurate cruciș și asupra fragmentelor de străchini cu marginea trasă în sus în patru colțuri, o formă foarte tipică pentru civilizația Wietenberg. Aceasta din urmă fiind singura civilizație din epoca de bronz documentată pe „Măgulice“, — cantitatea de cioburi pe care o avem la dispoziție este suficientă pentru a ne da voie să afirmăm acest lucru, — urmează că sabia găsită în acest loc trebuie atribuită acestei civilizații. Ambele apariții, sabia și civilizația în cadrul căreia ea apare, își confirmă reciproc data. Civilizația Wietenberg folosește pentru decorarea ceramicii ei, o ornamentație spiralică bogată și avansată și acest lucru este în concordanță cu ornamentul săbiei. Nu putem însă afirma că purtătorii civilizației Wietenberg sunt și creatorii săbiei dela Boiu; ei reprezintă doar pe ocupanții regiunii în momentul în care sabia și-a găsit drum întracolo. Din nefericire nu știm în cadrul cărei civilizații s'a găsit pumnalul dela Samșud; deocamdată însă civilizația Wietenberg nu este încă documentată în regiunea Samșudului și nici în imediata apropiere, așa încât este foarte posibil ca pumnalul dela Samșud să fi fost folosit în cadrul altei civilizații. Nimic nu ar fi mai greșit așadar, decât a considera săbiile de tip Boiu din Transilvania drept un tip specific al civilizației Wietenberg. Aceste lame sunt în Transilvania dimpotrivă, după cum se pare, niște produse străine, venite ici și colo dealungul unei căi de comunicație naturale. Este o situație cu totul deosebită de aceia pe care am constatat-o cu privire la topoarele de luptă decorate, care erau fabricate în centrul metalurgic din nord-vestul Transilvaniei. Săbiile de tip Boiu din Transilvania sunt de considerat ca unul din elementele pe care industria bronzului dela Dunărea de mijloc, lucrând sub influențe sudice și pe baza unor tradiții mai vechi central-europene, dar cu rădăcini tot Sudice, le-a împrumutat civilizației bronzului autohton dealungul Mureșului Transilvan.

DAS BRONZESCHWERT AUS BOIU
EIN BEITRAG ZUM STUDIUM DER ERSTEN GRIFFZUNGENSCHWERTER
AUS MITTELEUROPA

(AUSZUG)

Im ersten Teil der Arbeit wird ein Schwert vorgelegt (Abb. 1 und Taf. 1/1) dessen Fundort nicht, wie führer⁹⁾ angegeben, „Deva, Dealul Decebal“, sondern die „Măgulicea“ genannte prähistorische Siedlung im Dorfe Boiu (Boj-Bun), Bez. Hunedoara, ist⁷⁾.

Sodann wird auch das einzige Gegenstück dieses Schwertes aus Siebenbürgen, der Dolch von Samsudul-de-Câmpie (Mezősámsond), Bez. Mures¹⁰⁾, erneut in Photos publiziert (Abb. 3 und Taf. 1/2).

Der weitere Verwandtenkreis dieser Stichwaffen wird durch die Schwerter und Dolche von Porțile de Fier (Eiserne Tore) (unveröff., Mus. Wien), Császártöltés, Com. Pest¹¹⁾, Donau bei Buda (Taf. 2/2)¹²⁾, O-Szőny, Com. Komárom (Taf. 2/4)¹⁴⁾ „Ungarn“ (Taf. 2/1)¹⁶⁾ „Ungarn“ (unverziert)¹⁷⁾, Pressburg (Taf. 2/3)¹⁸⁾, Kojatky (Kojatek) in Mähren (unveröff. im Mus. Brunn, Abb. 2 und Taf. 1/3), Schleswig-Holstein²¹⁾, Castions di Strada (Taf. 2/5)²²⁾ und Treviso (Taf. 2/6)²³⁾ umschrieben.

Dieser Waffentypus wird durch die Form der Klinge, durch die Griffzunge (mit oder ohne aufgekanteten Rändern) und durch die immer gleich bleibende Verzierung der Griffplatte charakterisiert. Die Griffe der Stücke aus Samsud und „Ungarn“¹⁷⁾ sind wahrscheinlich sekundär verändert worden.

Der Länge nach handelt es sich um lange Dolche (Lge. zwischen etwa 34 cm. und 40 cm.), dann um Kurzschwerter (Lge. zwischen etwa 50 cm. und 62 cm.) und endlich um regelrechte *Rapiere* (Lge. über 72 und 73 cm.)

Die Verbreitung dieses scharf auszusondernden Waffentypus (Karte Abb. 9, *voller kreis*) zeigt kein deutlich markiertes Zentrum, hält sich vielmehr mit ziemlich streuen Vorkommen an den natürlichen Wegen der Donau und des Mureş und weist auch einen Vorstoss nach dem Norden, — entlang des March-Oder-Weges, — auf. Westlich der mittleren Donau ist der Typus nur in Nordost-Italien in zwei Exemplaren belegt, wovon dasjenige von Treviso schon von der strengen, im Osten üblichen Formgebung abweicht; sein Muster stellt ebenfalls nur eine zersetzte Form des üblichen Motives dar. Wegen des Musters müssen wir die nord-italischen Vorkommen als vom Osten her importiert ansehen. Sie sind wahrscheinlich auf dem Save-Weg dorthin gelangt, denn West-Ungarn und Österreich ist von einem anderen, verwandten Typus besetzt (S. unten). Das Stück aus Treviso scheint aber eher ein lokales Fabrikat zu sein.

Dieser Schwerttypus darf nach dem Gezeigten nicht mehr, wie bisher⁹⁾ „Keszthely-Typus“ genannt werden, da das bekannte Schwert aus dem Kammergrab von Keszthely (Abb. 5)³⁴⁾ nach Form und Muster nicht den reinen Typus verkörpert. Es wird vorgeschlagen, den Typus „Boiu“ — oder „Császártöltés-Boiu-Typus“ zu nennen.

Was nach Aussonderung des Typus Boiu von der Keszthely-Schwertgruppe übrigbleibt wird als eine besondere Gruppe unter dem Namen „Typus Sauerbrunn“ behandelt. Diese Waffen haben dieselbe Klingenform wie der

Typus Boiu, aber gewöhnlich keine Griffzunge und ein anderes Muster. Ihre Verbreitung (vgl. Karte Abb. 9, lichter Kreis (ohne Griffzunge), halblichter Kreis und lichter Rechteck mit Mittelpunkt (mit Griffzunge) ist eine andere, westlichere, als diejenige des Typus Boiu. Vom Typus Sauerbrunn werden folgende Vorkommen aufgezählt:

Keszthely? (unveröff., Mus. Keszthely), „Ungarn“ (Abb. 4)²⁶, Sauerbrunn (Schwert und Dolch, letzterer Abb. 6)²⁷, Leobersdorf²⁸, Pichlern (Abb. 7)²⁹, Donawitz (unveröff., mit Griffzunge, Muster aber wie in Sauerbrunn)³⁰, Wildon (unveröff., Griff wie in Samšud, aber ohne Verzierung)³¹. Das Schwert aus Povegliano (Abb. 3/1)³² muss ausscheiden, da es sich bei ihm um ein Liebschwert handelt (grösste Klingenbreite im unteren Teil). Aus demselben Grunde muss auch das stark abgeschliffene Schwert von Hochstadt („Töngeswald“) Kr. Hanau³³ ausscheiden, das Fr. Holste mündlichen Mitteilungen nach zu dieser Gruppe rechnet.

Das vereinzelte Erscheinen der Griffzunge innerhalb der Gruppe Sauerbrunn scheint auf einen Einfluss der Gruppe Boiu zurückgeführt werden zu müssen. Ein ähnlicher Einfluss verrät wahrscheinlich auch die Herzform des Musters einiger Sauerbrunn-Schwerter (Abb. 4-5). Die österreichischen Schwerter und Dolche vom Typus Sauerbrunn (Sauerbrunn, Leobersdorf, Pichlern und Donawitz) sind durch die Einzelheit miteinander verbunden, dass bei allen das Muster die Aussparung eines tropfenförmigen oder spitzovalen Feldes bevorzugt.

Durch sein Muster ist auch ein Vollgriffschwert aus München, Bogenhausener Brücke (Taf. 1/4, unveröff. im Mus. Mainz), dessen Vollgriff auch sekundär sein kann, mit den Schwertern vom Typus Sauerbrunn verknüpft. Das Münchner Schwert zeigt aber nur eine leichte Schwellung der Klinge in ihrem oberen Teil.

Die klingen von Povegliano (Taf. 3/1), München (Taf. 1/4) und Hochstadt stellen durch ihre Verzierung die Verbindung zwischen dem Typus Sauerbrunn und den üblichen geschweiften klingen der mittleren Bronzezeit her, welche ja bekanntlich³⁵ sich aus den frühbronzezeitlichen Dolchen entwickelt haben. Die mittlerenbronzezeitlichen geschweiften griffzungenlosen klingen können in drei Typen eingeteilt werden: 1) mit der grössten Breite im oberen Teil (Stichwaffen); 2) mit der grössten Breite im unteren Teil (Hieb- waffen); 3) mit der grössten Breite ungefähr in der Mitte (zugleich Stich- und Hieb- waffen)³⁷.

Die klingen vom Typus Sauerbrunn können nur aus den ersteren abgeleitet werden, da sie gerade durch die Schwellung der Klinge in ihrem oberen

Teil charakterisiert sind. Unter den geschweiften Klingen der mittleren Bronzezeit³⁸⁾ gehören nur wenige der ersten Kategorie an: ein spiralverziertes Stück aus „Ungarn“³⁹⁾, das ein genaues Gegenstück aus Nagy-Gáj im Torontal⁴⁰⁾ besitzt und dann ein Dolch von Lavrica in Krain⁴¹⁾. Dazu kommt noch das Schwert aus München hinzu (Taf. 1/4).

Die Stücke aus München und Lavrica sind durch ihre Verzierung *westlich*, diejenigen aus „Ungarn“ und „Nagy-Gáj“ dagegen, wegen der Spiralverzierung, *östlich*.

Die Sauerbrunn-Klingen sind der Form nach aus denjenigen vom Typus München-Lavrica abzuleiten. Auch ihre Verzierung ist eng mit derjenigen der Klingen München-Lavrica verknüpft. Diese Verzierung hat sich aus derjenigen der „triangulären Dolche“ entwickelt (vgl. das „Hufeisen“ auf den meisten Sauerbrunn-Klingen und das Zick-Zack auf den Klingen von München (Taf. 1/4), Pichlern (Abb. 7) und „Ungarn“ (Abb. 4). Zwei nord-italische Dolche⁴²⁾ unterstreichen diese Verbindungen noch deutlicher. Dass die Überlieferung der „triangulären Dolche“ in Österreich recht stark gewirkt hat, wird durch drei von Montelius⁴⁶⁾ reproduzierte Dolche besonders klar gezeigt. Somit lässt sich die Gruppe Sauerbrunn als eine ost-alpine Entwicklung erklären, an deren Basis letzten Endes die „triangulären Dolche“ liegen.

Die gleichzeitige Gruppe Boiu liesse sich entweder als eine Weiterbildung des Typus Sauerbrunn, oder als eine selbstständige Entwicklung ähnlicher Grundlagen, — welche aber in diesem Falle in den Klingen von der Art des spiralverzierten Dolches aus Nagy-Gáj verkörpert wären, — in ihrem Ursprung erklären. Es muss aber zuerst der Ursprung der Zwei die Gruppe Boiu absondernden Elemente: Muster und Griffzunge, erklärt werden.

Das Muster kann auf rein stilistischem Wege aus dem Muster der Klingen von Nagy-Gáj und „Ungarn“ abgeleitet werden. Auf einem anderen, ebenfalls stilistischem Wege könnte man es auch als von einer ligenden S-Spirale oder zwei nebeneinander gestellten Einzelspiralen bedingt ansehen. Eine sehr gewagte Hypothese würde annehmen, dass dieses Muster einen von den frühbronzezeitlichen Vorkommen⁴⁹⁾ (Abb. 8) abzuleitenden Schild mit oberer Kerbe darstellt.

Was die Griffzunge anlangt, so kann es sich zunächst um eine Überlieferung der Griffzungen-Dolche handeln, welche von der Glockenbecherkultur nach Mitteleuropa gebracht wurden⁵⁴⁾ und welche meistens erst der frühen Bronzezeit angehören⁵³⁻⁵⁴⁾. Andererseits aber scheint es wahrschein-

licher zu sein, dass die frühesten ausser-ägäischen Griffzungenschwerter aus Europa durch die von Reinecke⁵⁸⁾ zusammengestellten, hier als Povegliano II-Joschewa-Gruppe behandelten Schwerter (Taf. 3/2—4) vertreten sind. Es handelt sich durchwegs um Schwerter mit gerader Zunge; zwei stücke aus Mittelitalien⁵⁹⁾ (eins auf Taf. 3/4) werden hier zum ersten Male zu dieser Gruppe gerechnet. Auf der Karte Abb. 9 sind diese Schwerter mit einem Kreuz markiert. Diese Gruppe wird durch Povegliano, Joschewa, Zombor und Smolenice mit einer gewissen Sicherheit in den ersten Abschnitt der mittleren Bronzezeit datiert. Die sonstigen mitteleuropäischen Griffzungenschwerter mit gerader Zunge⁶¹⁾ erscheinen dagegen erst später (in der Phase C. Reinecke). Nach Reinecke und Aberg⁶²⁾ sind die Schwerter vom Typus Povegliano II-Joschewa auf einen Einfluss der mykenischen Schwerter mit aufgekanteter Griffzunge zurückzuführen. Einheimisch mitteleuropäisch sind bei den Griffzungenschwertern die glockenförmigen Schulter des Heftes und die 'ausgebauchte Griffzunge'⁵⁵⁻⁵⁷⁾. In der Gruppe Boiu ist die Glockenform des Heftes als ein Zeichen dafür anzusehen, dass diese Klingen von solchen mit *Griffplatte* abzuleiten sind.

Die Ausbauchung der Zunge wird mit Recht als eine Nachahmung von Vollgriffen angesehen (Sprockhoff). Von den frühen mittelbronzezeitlichen Vollgriffschwertern hat aber⁶³⁾ nur ein Stück aus dem Depot von Cascina Ranza⁶⁴⁾ einen geschwollenen Vollgriff. Diese letzte Einzelheit wird erst bei den Schwertern mit achtkantigem Griff aus dem Ende der mittleren Bronzezeit allgemeiner. Es sieht also so aus, als ob die beginnende Schwellung der Griffzunge bei einigen Klingen des Typus Boiu (vgl. Taf. 1/1,3 und Taf. 2/1) sie als spät kennzeichnet. Vorsicht ist aber hier von einem Schwert aus einer Steinkiste von Prilep, Süd-Serbien⁶⁵⁾ geboten, das eine ausgebauchte Griffzunge besitzt und ziemlich früh innerhalb der mittleren Bronzezeit zu sein scheint.

Die z. Zt. wahrscheinlichste Deutung des Typus Boiu ist diejenige, welche in ihm eine Vermischung des Typus Sauerbrunn (lingenform, glockenförmiges Heft) mit den Griffzungenschwertern vom Typus Povegliano II-Joschewa (Griffzunge) sieht, wobei das Muster der Griffplatte als ein lokales selbständiges Element bewertet werden muss.

Chronologisch lassen sich die drei Gruppen, Boiu, Sauerbrunn und Povegliano II-Joschewa nicht näher gegeneinander bestimmen, da sie meistens durch Einzelfunde vertreten sind. Was wir an Begleitfunden kennen (Grab von Keszthely mit B 2 Nadel, Leobersdorf mit B-Nadel, Povegliano mit B-Typen, Zombor und Smolenice desgl.) deutet alles einfach auf den ersten

Abschnitt der mittleren Bronzezeit hin. Feinere chronologische Ansetzungen der verschiedenen Gruppen können wir nur von zukünftigen Entdeckungen erwarten, oder auch auf typologischem Wege vornehmen, wobei das Ergebnis von den gewählten Lösungen der verschiedenen oben besprochenen Herkunfts- und Beziehungsfragen abhängt.

In Siebenbürgen, wo wir die mittlere Bronzezeit nur sehr ungenügend kennen, stellen die Boiu-Klingen vorerst ereinzelte Erscheinungen dar. Das Stück aus Boiu gehört höchstwahrscheinlich der Wietenberg-Kultur⁴⁷⁾ an: von der „Măgulicea“ haben wir nämlich Scherben, welche nur die spätneolithische Coțofeni-Kultur⁷³⁾ und die bronzezeitliche Wietenberg-Kultur vertreten. Dagegen wissen wir nicht, in welchem Zusammenhang der Dolch von Samsud gefunden wurde. Dort ist die Wietenberg-Kultur nicht belegt.

So können wir schliessen, dass die Klingen vom Typus Boiu nach Siebenbürgen auf dem Mureș-Wege eingedrungen sind und in einem Falle von den Trägern der Wietenberg-Kultur benützt wurden.

I. N.

Adaus. În legătură cu ipoteza exprimată la pag. 184 cu privire la drumul pe care sabia dela Castions di Strada a ajuns în Italia de nord-est este necesar să notăm că între timp am aflat prin bunăvoința d-lui F. Holste de existența unui exemplar absolut tipic de sabie Boiu în Muzeul dela Zagreb, necunoscut de nimeni până acum; el are No. de Inv. 6232 și a fost găsit la „Dolina pe Sava“. Limba e umflată la mijloc și are ca și placa mânerului margini ridicate. Ornamentul e acelaș ca la Boiu.

Nachtrag. Nach beendeter Drucklegung des verliegenden Aufsatzes erführen wir druch eine freundliche Mitteilung von Fr. Holste (München), dass im Mus. zu Zagreb ein typisches Boiu-Schwert aufbewahrt wird, welches aus „Dolina an des Save“ stammt. Das Stück trägt die Inv. Nr. 6232 und ist u. W. noch unediert. Vgl. oben S. 184 und 210.

La fel, la pag. 160, rândul 16 de sus în jos trebuie adaugate după cuvintele „este acum la ruptură de“ următoarele cuvinte: „1,95 cm., grosimea maximă, tot la ruptură, de“.